

Mūšiai viduramžių Lietuvos istorijoje

TOMAS BARANAUSKAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 001108 Vilnius

El. paštas baranausko@gmail.com

Straipsnyje apžvelgiami 45 viduramžių Lietuvos mūšiai, įvykę 1203–1435 metais. Taikant lemtingumo kriterijų, siekiama įvertinti jų mastą ir reikšmę Lietuvos istorijoje. Išskiriama 10 lemtingų mūšių. Aptariamos mūšio ir lemtingo mūšio sąvokos, Lietuvos viduramžių mūšių vaizdavimas istoriografijos sintezėse ir žinynuose, jų sąrašo sudarymo ir hierarchizavimo problema. Atskleidžiamos pagrindinės viduramžių Lietuvos kovų kryptys, tuo metu vykusių mūšių įvairovė.

Raktažodžiai: viduramžių karyba, Lietuvos mūšiai, kovos su kryžiuočiais, ekspansija Rusioje

IVADAS

Tyrinėjant Saulės (1236 m.) [8], Garuozos (1287 m.) [10] ir Pabaisko (1435 m.) mūšius [16], iškilo problema, kad reali mūšio reikšmė istorijoje ir jo užimama vieta mūsų istorinėje atmintyje neretai nelabai adekvačiai koreliuoja. Garuozos mūšyje pasiekta žiemgalių pergalė, lėmusi pusės istorinės Žiemgalos sėkmingą integraciją į Lietuvos valstybę, faktiškai ignoruojama Lietuvos istoriografijoje, nors XIII a. kontekste turime santykinai daug informacijos apie šį įvykį. Tik lokalinė istorinės atminties iniciatyva Joniškėje rengti jo minėjimus paskatino atkreipti į jį dėmesį. Šis pavyzdys rodo, kad kartais istorinės atminties iniciatyvos gali padaryti teigiamą postūmį istoriografijai.

Pabaisko mūšis nebuvo tiek užmirštas, bet akivaizdžiai nerado savo vietos Lietuvos istorijoje ir lietuvių istorinėje atmintyje visų pirma dėl to, kad nebuvo suvokti šio mūšio tikslai ir pasekmės, kurios lėmė Rusios žemių integracijos į Lietuvos valstybę politikos pokyčius, taip pat bajorų teisių ir laisvių plėtrą. Čia vėl susiduriame su fenomenu, kai mūšio reikšmė labiau pabrėžiama lokalinės atminties iniciatyvų (Pabaiske yra trys paminklai mūšiui, iš mūšio simbolikos sudarytas ir miestelio herbas).

Todėl kyla klausimas, ar pakanka tyrinėjant mūšius kreipti dėmesį tik į tuos, kurie tradiciškai vertinami istorinėje atmintyje, sulaukia nuolatinio visuomenės ir istorikų dėmesio? Galbūt reikia sisteminio požiūrio į viduramžių Lietuvos mūšius, įvertinant šiuo metu vienus mūšius sureikšminančios, kitus nuvertinančios ar net ignoruojančios istorinės tradicijos pagrįstumą? Tam ir skirtas šis straipsnis. Jo chronologinės ribos bus kiek siauresnės nei tradiciškai suprantamas viduramžių laikotarpis. „Viduramžių mūšių laikotarpis“ Lietuvos istorijoje baigiasi 1435 m. Pabaisko mūšiu. Po jo iki pat viduramžių pabaigos (simbolinių 1492 m. ar sąlyginių 1500 m.) Lietuvoje sekė santykinai ramus laikotarpis be didesnių mūšių.

Mūšiai dažnai prisimenami kaip lūžis ir giliai simboliniai įvykiai tautos ir valstybės gyvenime. Ne veltui šiuo metu veikiančiame Atmintinų dienų įstatyme įteisinti trijų viduramžių Lietuvos mūšių atminimo dienos – Saulės (1236 m.), Durbės (1260 m.) ir Žalgirio (1410 m.) [100]. Svarbu, kad šios dienos, skirtingai nuo kai kurių kitų šiame įstatyme įteisintų datų, iš tiesų yra prisimenamos ir kasmet pažymimos įvairiais renginiais. Maža to, „iš apačios“ kyla iniciatyvų minėti ir įstatymu neįteisintų mūšių atminimo dienas (kaip jau minėtais Garuozos ir Pabaisko atvejais). Jau vien tai rodo, kad viduramžių mūšių tema yra aktuali ir valstybei, ir visuomenei. Tai – temos, per kurias lengva patrauklia ir suprantama forma plačiau visuomenei pristatyti Lietuvos istoriją, nutiesti tiltus tarp praeities ir dabarties.

Tačiau šis taikomasis aspektas nėra vienintelis. Nepakanka vien konstatuoti, kuriuos mūšius ir kodėl mūsų istorinė atmintis labiausiai iškelia ir sureikšmina, reikia atsakyti ir į klausimą, ar nėra kai kas svarbaus joje praleista? Todėl iškyla poreikis iš naujo „inventorizuoti“ viduramžių Lietuvos mūšius ir įvertinti juos pagal vienodus kriterijus, suvokti patį mūšio fenomeną ir jo vietą viduramžių Lietuvos karyboje ir bendroje istorijoje.

Dėl „lemtingo mūšio“ sąvokos šiuo metu vyksta diskusija ir pasaulinėje historiografijoje. Ar tikrai vienas mūšis galėjo lemtingai paveikti istorinę visuomenių ir valstybių raidą? Neigiamas atsakymas į šį klausimą tapo ypač populiarus po Antrojo pasaulinio karo, bet dabar ir jis sulaukia kritikos, pabrėžiant, kad mūšis teikė unikalią galimybę per kelias valandas sunaikinti daugybę metų kauptus priešų išteklius ir pakeisti jėgų balansą, kartais net lemtingai [69]. Tad naujas Lietuvos mūšių įvertinimas jų istorinio reikšmingumo požiūriu gali prisidėti prie šiuo metu aktualios diskusijos apie mūšio vietą istorijoje, jo reikšmę viduramžių karyboje.

Pastaruoju metu suintensyvėjo viduramžių mūšių tyrimai ieškant jų pėdsakų mūšio laukuose – plėtojama mūšių archeologija, kurios pagrindinis metodas yra mūšio lauko tikrinimas metalo detektoriais [138; 139]. Lietuvoje ji žengia tik pirmuosius žingsnius, tačiau Lenkijoje pastaruoju metu daug naujo atskleidė sėkmingi Žalgirio mūšio lauko tyrinėjimai – jie ko-reguoja net mūšio eigos vaizdinį [55], nepaisant tyrimų iniciatorių išankstinių įsitikinimų bei stereotipų [57, 146–165, 216–223]. Nors bendro viduramžių Lietuvos mūšių įvertinimo problematikai nereikalingas archeologinis kiekvieno mūšio lauko tyrimas, bendras mūšių įvertinimas galės būti naudingas ir archeologams atsirenkant galimus tokių tyrimų objektus.

MŪŠIO SĄVOKA

Siekiant išskirti ir išanalizuoti svarbiausius Lietuvos mūšius, pirmiausia reikia apibrėžti pačią mūšio sąvoką. Lietuvių kalbos žodynuose mūšis apibrėžiamas tiesiog kaip „ginkluotas dviejų kariaujančių pusių susirėmimas“ [95, 452; 41, 413], taigi, be jokių kiekybinių parametrų. Enciklopedijoje akcentuojamas didesnis mūšiui būdingų kovų mastas – „didelių karinių junginių (armijų, frontų, armijų grupių) karo veiksmų (smūgių, kautynių) visuma“ [94, 47], nors nesunku pastebėti, kad šiam apibrėžimui trūksta universalumo – jame labiau orientuojamasi į modernius mūšius.

Minėtuose žodynuose žodžiai „mūšis“ ir „kautynės“ traktuojami kaip sinonimai, todėl „kautynių“ sąvoka atskirai neapibrėžiama, o cituotame enciklopediniame apibrėžime „kautynių“ terminas pavartotas kaip mūšio sudėtinės dalies (atsiėmimo karo veiksmo) įvardijimas. Šias sąvokas panašiai bandė diferencijuoti ir Bostone leistos *Lietuvių enciklopedijos* bendradarbis Kazys Ališauskas. Kautynės, anot jo, yra „dviejų ginkluotų pajėgų susidūrimas karo lauke“ [1], o „mūšis susideda iš vienu laiku ar paeiliui vykstančių kautynių, dalyvaujant įvairioms ginklų rūšims“ [2]. Tad „kautynės“ jis suprato kaip atskirus mūšio epizodus ar nesudėtingą mūšį. Dauguma Lietuvos viduramžių mūšių *Lietuvių enciklopedijoje* įvardyti

„kautynėmis“, išskyrus aprašytuosius paskutiniuose tomuose (Vorsklos bei Žalgirio mūšiams pritaikyta jau „mūšio“ sąvoka). Atrodo, kad laikytis šios „mūšio“ ir „kautynių“ sąvokų skirties nėra tikslinga. Kur kas svarbiau apibrėžti ribą tarp mūšio ir smulkaus susirėmimo (angl. *skirmish*, vok. *Scharmützel*, *Treffen*).

Kaip konstatuoja Gintautas Zabiela, „Lietuvoje mūšiu vadinamos ir didžiulės kautynės, ir smulkūs susirėmimai“. Vertindamas mūšį iš archeologo perspektyvos jis pasisako už kiekybinio kriterijaus taikymą, nes „apskelbę mūšiu smulkų susirėmimą rizikuojame nerasti jo materialių pėdsakų net gerai žinomoje vietoje arba tie pėdsakai dėl jų visiško neskaitlingumo bus labai sunkiai aptinkami ir susiejami su mūšiu“ [139, 38], tačiau konkrečių kiekybinių kriterijų, skiriančių mūšį nuo smulkaus susirėmimo, ir jis nenurodo.

Kuo mūšis skiriasi nuo paprasto susirėmimo Vakarų Europoje pradėta svarstyti jau viduramžių pabaigoje, XV amžiuje. Vokiečių istorikas Maltež Prielzelis pabrėžia vėliavos iškėlimo reikšmę mūšio statusui pripažinti. Jis cituoja XV a. prancūzų kronikininką Enguerrandą de Monstrelet, kuris apie 1421 m. įvykusias kautynes rašė: „Nuo tos dienos šios kautynės vadinamos Mons-an-Vimio susirėmimu (*rencontre*). Ir jos nepaskelbtos mūšiu (*bataille*), kadangi priešininkai susitiko vienas kitą atsitiktinai ir kadangi nebuvo išskleista jokia vėliava“ [115, 343]. Vėliavos iškėlimas čia traktuojamas kaip tam tikro etiketo, riteriškos garbės reikalas, tačiau už to slypi ir kiekybinis rodiklis, nes savo vėliavą turėjo tik stambesni kariniai daliniai. Anglų istorikas Maurice'as Keenas pastebi: „kadangi vėliava [*banner*] buvo aukštos visuomeninės padėties ženklas (kiekvienas riteris galėjo turėti vėliavėlę [*pennon*]), mūšis, kuriame buvo iškeliama vėliava, buvo žymiai rimtesnis įvykis, nei tas, kuriame buvo rodomos tik vėliavėlės“. Be kita ko, riteris, kuriam buvo negarbė pabėgti iš mūšio, nebuvo smerkiamas, jei pasitraukdavo iš susirėmimo, kuriame nebuvo iškelta vėliava [90, 108].

Taikant šį „vėliavos kriterijų“ Lietuvai, žinoma, nėra galimybės kreipti dėmesio į vėliavą tikrąja šio žodžio prasme. Išskyrus Žalgirio ir Rudaminos mūšius, Lietuvos pusėje mūšių aprašymuose jos nėra minimos ar tai dėl kitokių lietuvių kariavimo papročių, ar dėl mus pasiekusių šaltinių skurdumo. Dažniau, tiesa, vėliavos minimos kryžiuočių pusėje, ir net kai jos neminimos, pakankamai gerai žinoma, kad atskiras vėliavas turėjo kiekviena komtūrija. O Lietuvos kariuomenėje reikia ieškoti vėliavai prilygstančių karinių dalinių nepriklausomai nuo to, buvo ar nebuvo naudojamos mūšyje tikros vėliavos, nes bet kuriuo atveju šaltiniai šio fakto paprastai nefiksuodavo.

Prie smulkų susirėmimų reikėtų visų pirma priskirti kautynes, kuriose dalyvavo atskirų didžiūnų ar smulkų kunigaikščių (XIII a.) kariaunos. Jas paprastai sudarydavo kelios dešimtys karių (XIII–XIV a. šaltiniuose minimos plėšikaujančios 20, 36, 75, 50 karių grupės) [103, 436–437]. Našios kunigaikščio Daumanto, 1265 m. pabėgusio iš Lietuvos į Pskovą su 300 lietuvių, kariauna buvo jau pakankamai didelė jėga, kad jis būtų priimtas Pskove ir net išrinktas jo kunigaikščiu [156, 85, 314]. Tokios kariaunos dalyvavimą kautynėse galima būtų laikyti mūšio požymiu, tiksliau, jo žemutine riba. 1410 m. Vytautas nurodė iš kiekvieno Žemaitijos valsčiaus surinkti po 400 raitelių [86, 248]. Suprantama, čia turėti galvoje didieji valsčiai, kurių Žemaitijoje būta apie 10 [4, 79–83], tad didžiojo valsčiaus pajėgos laikytinos pakankamomis minimaliam mūšiui. Šie skaičiai (300–400 karių) artimi vėliavą galėjusių sudaryti karių skaičiams Žalgirio mūšio metu [92, 220–224]. Vytenio su 800 raitelių laimėtas Trojanovo mūšis (1294 m.) [52, 156; 53, 228] neabejotinai yra visavertis mūšis.

Mūšį reikia atriboti ir nuo apgulos sąvokos, su kuria mūšiai istoriografijoje kartais painiojami. Mūšį galima apibrėžti kaip karinį susidūrimą tarp dviejų kariuomenių. Svarbus mūšio skiriamasis bruožas yra tas, kad jame abi kariuomenės kaunasi iš esmės vienodomis

sąlygomis – viena prieš kitą mūšio lauke. Jeigu viena iš kariuomenių naudojasi nuolatinio įtvirtinimu, kaip savo kovine pozicija, toks susidūrimas vadinamas apgula. Šiuo atveju viena iš kariuomenių ginasi pilyje ar kitame nuolatiniam įtvirtinimui (pvz., įtvirtintame mieste), o kita puola arba blokuoja ją iš išorės. Nors tai gana skirtingi karybos tipai, riba tarp jų nėra akivaizdi. Taip yra dėl to, kad apgulos metu dalis karo veiksmų gali vykti už pilies ribų, pavyzdžiui, apgultai kariuomenei vykdant išpuolius prieš pilį apgulusį priešą. Mūšiai taip pat gali vykti netoli pilies. Skiriamąją ribą tarp šių dviejų karybos tipų laikytinas pilies ar kito pastovaus įtvirtinimo panaudojimas: jeigu viena iš kariuomenių naudojasi pilimi kaip savo baze, tai, nepaisant išpuolių iš pilies ir kovų atvirame lauke, toks kovos būdas laikytinas apgula. Tačiau jei pilis neįtraukiama (ar iš esmės neįtraukiama) į kovos veiksmus, nors jie vyksta pilies aplinkoje, šis karybos tipas laikytinas mūšiu. Mūšiui priskirtinas ir laikinų įtvirtinimų (apsikirtimų medžiais, vežimų ar rogių užtvarų) panaudojimas, jeigu jie buvo paskubomis įrengti mūšio ar pasiruošimo jam metu.

MŪŠIŲ SĄRAŠO, KLASIFIKACIJOS IR HIERARCHIZAVIMO PROBLEMA

Lietuvos istorijos, ypač karo istorijos, sintezėse, enciklopedijose ir žinynuose mes galime susipažinti su mūšiais, kurie istoriografijoje yra laikomi svarbiais, sąrašais ir aprašymais. Tačiau atsižvelgiant į tai, kas jau buvo pasakyta, galima, pavyzdžiui, teigti, kad tarp *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* aprašytų 16 viduramžių Lietuvos mūšių bent du iš jų laikytini ne mūšiais, o pilių apgulomis – tai 1251 m. Tverų mūšis [106] ir 1323 m. Klaipėdos mūšis [66]. Literatūroje galima aptikti ir daugiau pilių apgulų, kurios priskiriamos mūšiams, pavyzdžiui, 1251 m. Vorutos mūšis [60]. Toliau kalbėsime tik apie mūšius tikrąja šio žodžio prasme, taigi kreipsime dėmesį tik į žinynuose ir sintezėse aprašytus mūšius, kurie atitinka mūšio apibrėžimą ir yra žinomi iš patikimų šaltinių.

Žymiausių mūšių sąrašas Lietuvoje yra senokai nusistovėjęs. Šiuo metu Atmintinų dienų įstatyme įamžinti 3 Lietuvos viduramžių mūšiai: Saulės (1236 m.), Durbės (1260 m.) ir Žalgirio (1410 m.) [100]. 1923–1927 m. Lietuvos karininkams būdavo įteikiami kardai, ant kurių geležčių būdavo išgraviruojami tie patys 3 viduramžių mūšiai (ir 9 vėlesni) [81, 155]. Tad supratimas apie mūsų viduramžių mūšių „aukso fondą“ per bemaž 100 metų nedaug tepasikeitė.

Adolfo Šapokos redaguotoje *Lietuvos istorijoje* (1936 m.) aprašyti 7 mūšiai: 1236 m. Šiaulių (Saulės) mūšis [97, 50], 1260 m. Durbės mūšis [97, 58], 1348 m. Strėvos mūšis [97, 86], 1370 m. Rūdavos mūšis [97, 87–88], 1399 m. Vorsklos mūšis [97, 122–123], 1410 m. Tanenbergo (Žalgirio) mūšis [97, 126–128] ir 1435 m. Ukmergės (Pabaisko) mūšis [97, 171]. Čia minėtas trijų mūšių sąrašas papildytas trimis pralaimėtais ir vienu vidaus karo mūšiu, taigi „didžiųjų pergalių“ kanonas iš esmės nesikeičia.

Sovietmečiu kiek daugiau dėmesio pradėta skirti dar keliems mūšiams su kryžiuočiais, tokiems kaip 1270 m. Karusės ir 1279 m. Aizkrauklės – jie į paantraštes lygi iškelti 1964 m. kolektyvinėje monografijoje *Lietuvių karas su kryžiuočiais* (Rimanto Jaso rašytame skyriuje) [96, 177–180]; kitų į antraštes iškeltų mūšių nomenklatura išliko tokia pati (Saulės, Durbės, Strėvos, Žalgirio, Pabaisko mūšiai).

Savo ruožtu lietuvių išeivijos parengtoje *Lietuvių enciklopedijoje* atskirais straipsniais aprašyti beveik vien tik A. Šapokos redaguotoje *Lietuvos istorijoje* išskirti mūšiai [72; 75; 77; 79; 128; 136; 80], prie jų papildomai pridedant tik Skuodo mūšį [78].

XXI a. išleistuose leidiniuose nurodoma ir daugiau mūšių. Antai knygoje Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos (2013 m.) aprašyta 10 viduramžių mūšių ir 4 pilių

1 lentelė. Mūšių aprašymai istoriografijoje

Eil. Nr.	Mūšis	Kausler, 1833	Šapoka, 1936	LE, 1955–1966	LKK, 1964	VLE, 2001–2015	VKL, 2005–2006	Murray, 2006	Bodrichin, 2009	Batūra, Karvelis, 2009	Vaičenonis, 2011	Zikaras, 2013
1.	Usviatų, 1226								+			
2.	Našios, 1229									**		
3.	Dubrovnos, 1234								+			
4.	Saulės, 1236		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5.	Toropeco, 1245								+			
6.	Skuodo, 1259			+	**	+				**		
7.	Durbės, 1260	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
8.	Karusės, 1270				+	+	+			**	+	+
9.	Aizkrauklės, 1279				+	+	+			+	+	+
10.	Rovinių, 1282	+										
11.	Olešnios, 1285								+			
12.	Turaidos, 1298	+			**					**		
13.	Voplaukio, 1311	+			**			+		**		
14.	Medininkų, 1320				**	+	+			+	**	
15.	Irpenės, 1323											+
16.	Galialaukių, 1338				**	+						
17.	Strėvos, 1348	+	+	+	+	+	+			+	**	+
18.	Mėlynųjų Vandenių, 1362					+	+		+	+	+	+
19.	Trošnos, 1368						+		+			**
20.	Rūdavos, 1370	+	+	+	**	+	+		+	+	**	
21.	Kaltinėnų, 1375									**		
22.	Mstislavlio, 1386						+		+			
23.	Medininkų II, 1389									**		
24.	Rudaminos, 1394								+			
25.	Vorsklos, 1399	+	+	+		+	+		+	**	**	+
26.	Liubutsko, 1402								+			
27.	Žalgirio, 1410	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
28.	Kotelno, 1426								+			
29.	Ašmenos, 1432	+			**	+				**		
30.	Pabaisko, 1435	+	+	+	+	+	+		+	+	**	+

** Trumpai aprašyta ar paminėta be atskiros antraštės. + Mūšio aprašymas su atskira antrašte.

apgulės [142, 20–69]. *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje*, be minėtų dviejų mūšiams priskirtų apgulų, aprašyta 14 viduramžių Lietuvos mūšių (Aizkrauklės [62], Ašmenos [50], Durbės [61], Galialaukių [9], Karusės [88], Medininkų [65], Mėlynųjų Vandenių [29], Pabaisko [51], Rūdavos [84], Skuodo [85], Strėvos [83], Šiaulių [130], Vorsklos [30] ir Žalgirio [141]).

Istoriografijoje mūšių galima aptikti ir daugiau, nors išskirti juos gana sudėtinga, nes neretai jie tik paminimi, plačiau jų neaprašant, o kartais ir neįvardijant aiškesniu pavadinimu. Apskritai galima sakyti, kad pavadinimas mūšio suvokimui istoriografijoje yra gana svarbus.

Užsienio žinynuose aprašomų Lietuvos mūšių atrankai iš dalies turi įtakos Lietuvoje susiklostęs „kanonas“, bet kartais atkreipiamas dėmesys ir į Lietuvoje nepastebimus ar mažiau pastebimus mūšius.

Vienas seniausių mūšių registų, sudarytas dar iki susiklostant lietuviškai istoriografijai, buvo vokiečių karininko ir karybos istoriko Franzo Georgo Friedricho von Kauslerio 1825–1833 m. išleistas 4 tomų (5 knygų) apimties „Visų tautų mūšių, apgulų ir susirėmimų žodynas“, kuris apėmė Europos ir Artimųjų Rytų antikos ir viduramžių istoriją. Viduramžiams jis paskyrė 3-ąjį ir 4-ąjį šio žodyno tomus, kuriuose iš viso aprašė 1 559 mūšius ir apgulas 476–1492 m. [89]. Su Lietuva ir Prūsija susiję mūšiai čia pasirodo tik 4-ame tome, kuris išleistas 1833 m. ir skirtas 1095–1492 m. laikotarpiui. Jis apima 907 mūšius bei apgulas. Šis žodynas rašytas dar nesant kokybiškos istoriografijos apie kiekvieną Europos regioną, tad jo tikslumas menkas ir, nepaisant autoriaus pastangų aprašyti kuo daugiau mūšių, turi akivaizdžių teritorinės aprėpties spragų. Į jį, be kita ko, pateko nemažai Vokiečių ordino mūšių ir apgulų, susijusių su Prūsijos užkariavimu, tačiau daugeliu atvejų Livonija ignoruojama. Lietuvos mūšiai čia registruoti pradedant 1260 m. Durbės mūšiu (praleistas net vėlesnėje istoriografijoje daug dėmesio sulaukęs Saulės mūšis). Vis dėlto F. Kauslerio aprašytų Lietuvos mūšių sąrašas pasižymi originalumu, nes įtraukti mūšiai, kuriems mažiau dėmesio skirdavo vėlesnė ir konkrečiai Lietuvai skirta istoriografija. Iš viso žodyne aprašyta 12 Lietuvos mūšių, vykusių tarp 1260 ir 1435 m., tačiau du iš jų reikia atmesti, nes vieno mūšio aprašymas sudubliuotas (Rovinių mūšis aprašytas kaip „lietuvių pralaimėjimas“ 1282 ir 1283 m.) [89, 596–597, 599], o kitas mūšis – fiktyvus, paremtas tik Simono Grunau fantazija (Aukaimio mūšis 1346 m. [89, 767] – iš tiesų žinomas 1345 m. planuotas, bet neįvykdytas žygis į Aukaimio apylinkes [104, 507; 105, 96]). Tad 10 Lietuvos mūšių pagal F. Kauslerį yra šie: Durbės 1260 m. [89, 555–556], Rovinių 1282 m. (F. Kauslerio nelokaluotas) [89, 596–597, 599], Turaidos 1298 m. [89, 631–632], Voplaukio 1311 m. [89, 668–669], Strėvos 1348 m. (F. Kauslerio klaidingai datuotas 1347 m. ir lokaluotas prie Labguvos) [89, 767–769], Rūdavos 1370 m. [89, 821–822], Vorsklos 1399 m. [89, 922–923], Tanenbergo (Žalgirio) 1410 m. [89, 955–958], Ašmenos 1432 m. (F. Kauslerio datuotas 1433 m.) [89, 1067] ir Šventosios (Pabaisko) 1435 m. [89, 1072–1073].

Šiuolaikinį pasaulinės istoriografijos suvokimą apie reikšmingiausius Lietuvos mūšius atspindi Alano V. Murray redaguota kryžiaus žygių enciklopedija, kurioje visos Europos ir Artimųjų Rytų kryžiaus žygių istorijos kontekste išskirti ir atskirai aprašyti 4 Lietuvos mūšiai su kalavijuočiais ir kryžiuočiais. Trys iš jų – tradiciškai Lietuvoje sureikšminti Saulės [109], Durbės [107] ir Žalgirio mūšiai [58], tačiau ketvirtas – rečiau Lietuvoje minimas Voplaukio mūšis (1311 m.) [54], nepatekęs net į *Visuotinę lietuvių enciklopediją*.

Baltarusijoje išleistoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės enciklopedijoje aprašyta 13 viduramžių Lietuvos mūšių, įvykusių 1236–1435 metais. Tai – Saulės 1236 m. [167],

Durbės 1260 m. [157], Karusės 1270 m. [159], Aizkrauklės 1279 m. [143], Medininkų 1320 m. [144], Strėvos 1348 m. [165], Mėlynųjų Vandenių 1362 m. [164], Trostnos 1368 m. [145], Rūdavos 1370 m. [158], Mstislavlio 1386 m. [166], Vorsklos 1399 m. [155], Žalgirio 1410 m. [147] ir Vilkmergės (Pabaisko) 1435 m. mūšiai [149]. Netipiška lietuvių istoriografijai čia yra poros mūšių Rusijos teritorijoje iškėlimas (Trostnos ir Mstislavlio).

Be to, į šią enciklopediją įtraukti du istoriškai nepaliudyti lietuvių mūšiai su totoriais, žinomi tik iš Lietuvos metraščių legendinės dalies (Krutagorės-Koidanovo [148] ir Mogilnos [153]), kurių pirmasis įvardytas kaip mitinis, o antrasis – „pusiau legendinis“ ir pateiktas su nerealia 1284 m. data. Šių mūšių ir iš to paties šaltinio žinomo Okuniovkos mūšio autentiškumas svarstytas ir lietuvių istoriografijoje. Legendas apie juos analizavęs Romas Batūra pripažino jose esant istorinių realiųjų atspindžių ir Koidanovo mūšį siejo su 1240–1241 m., Mogilnos mūšį – su 1258 m., o Okuniovkos mūšį – su 1274–1275 m. įvykiais [26, 97–117]. Tačiau šio tyrinėtojo išvados, nors ir įdomios, yra pernelyg hipoteitinės, kad galėtume šiuos mūšius įtraukti į istorinių Lietuvos mūšių sąrašą.

Rusų rašytojas Nikolajus Bodrichinas populiariame žinyne „400 Rusijos kautynių. Didieji rusų tautos mūšiai“ suregistravo 19 Lietuvos mūšių iš 1226–1435 m. laikotarpio (neskaitant 8 apgulų [146, 198–202, 204–205, 228–229, 232–233, 237–238, 246–247]), tarp kurių – 9 Lietuvos mūšiai su kryžiuočiais (Saulės 1236 m. [146, 151–152], Durbės 1260 m. [146, 182], Medininkų 1320 m. [146, 196–197], Strėvos 1348 m. [146, 202–203], Prūsijos (Vobelio) 1360 m. [146, 205], Rūdavos 1370 m. [146, 209–210], Vilniaus (Rudaminos) 1394 m. [146, 231–232], Žalgirio 1410 m. [146, 239–244], Ukmergės (Pabaisko) 1435 m. [146, 250–251]) ir 10 Lietuvos mūšių Rusijoje, tarp jų nemažai mūsų istoriografijoje beveik nepastebimų (Usviatų 1226 m. [146, 147], Dubrovnos 1234 m. [146, 150], Toropeco 1245 m. [146, 178], Olešnios 1285 m. [146, 186–187], Mėlynųjų Vandenių 1362 m. [146, 205–206], Trostnos 1368 m. [146, 208–209], Mstislavlio 1386 m. (anot jo – 1387 m.) [146, 227–228], Vorsklos 1399 m. [146, 236], Liubutsko 1402 m. [146, 238], Kotelno 1426 m. [146, 246]); taip pat jo sąrašė atsидūrė du jotvingių mūšiai (Drohičino 1248 m. [146, 178] ir Priviščių 1256 m. [146, 180]), kurių ryšys su Lietuvos valstybe diskutuotinas, ir du fiktyvūs mūšiai (Rodnios 1368 m. [146, 209] – iš tikrųjų žinomas tik Andriaus Algirdaičio šios vietovės antpuolis, bet ne mūšis [162, 87], Nemuno 1394 m. [146, 231] – iš tikrųjų Vytautas tik apšaudė nuo kranto Riterisverderio saloje Nemune buvusius kryžiuočius, bet į mūšį nestojo [104, 656–657; 105, 209]). Autorius, matyt, siekė suregistruoti visus Rusijos istorijai (pagal XIX a. istoriografijos supratimą) priskirtinus mūšius (t. y. priskiriant prie jos ir Lietuvą), nors visko jis, žinoma, nesuregistravo, o jo pateikti mūšių aprašymai nėra kokybiški. Vis dėlto jo sąrašas įdomus tuo, kad neseka tradicine svarbiausių mūšių nomenklatūra, o stengiasi iškelti ir mažiau žinomas kautynes.

Apskritai istoriografijoje ir enciklopedijose rašoma apie įvairius mūšius, bet niekur, bent antraščių lygmeniu, nerasime daugiau kaip 21 mūšio, nors paprastai svarbiausių mūšių minima iki 10 (reprezentatyviausiai šiuolaikinį požiūrį į svarbiausių mūšių sąrašą išreiškia minėta knyga Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos).

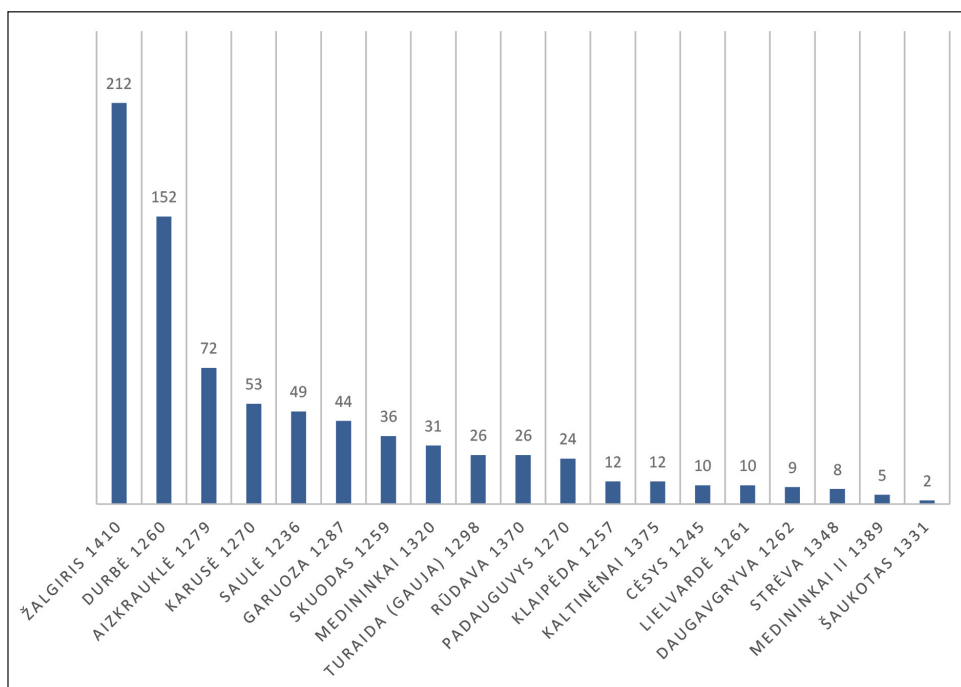
Galima išskirti mūšius, vykusius dabartinės Lietuvos teritorijoje – jie Lietuvos tyrinėtojų teikia tam tikrų papildomų galimybių juos tyrinėti lokaliu lygmeniu pritaikant ir archeologinius tyrimo metodus, taip pat yra platesnės galimybės juos memorializuoti, tačiau tokių mūšių yra santykinai nedaug (1229 m. Nalšios, 1236 m. Saulės, 1259 m. Skuodo, 1320 m. Medininkų, 1331 m. Šaukoto, 1348 m. Strėvos, 1372 m. Palangos, 1375 m.

Kaltinėnų, 1389 m. Medininkų, 1394 m. Rudaminos, 1435 m. Pabaisko) [plg.: 8, 8], o jų išskyrimas yra nulemtas daugiau praktinių motyvų ir nesusijęs su jų istorine reikšme.

Vertinant mūšio mastą galima pasiremti vienintele Vokiečių ordino šaltinių sistemiškai teikiama statistine informacija – žuvusių Ordino riterių (brolių) skaičiumi. Pagal šį kriterijų 22 Pabaltijyje XIII a. įvykusių mūšių savo sudarytoje lentelėje „Didžiausi Ordino pralaimėti mūšiai Pabaltijyje XIII a.“ įvertino Romas Batūra [27, 61]. Jo pateikiamus statistinius duomenis reikėtų kiek pakoreguoti, taip pat papildyti vėlesnių mūšių duomenimis, tačiau pats kriterijus atrodo pakankamai logiškas. Žinoma, ne visada už vieno riterio stovėjo vienodas kitų karių skaičius: skubi mobilizacija (kaip 1287 m. Garuozos mūšio atveju) galėjo gerokai sumažinti eilinių karių skaičių kariuomenėje.

Taip galime įvertinti ir tarpusavyje palyginti nemažą dalį viduramžių Lietuvos mūšių, tačiau ne visus. R. Batūra palygino 22 „Ordino pralaimėtus mūšius Pabaltijyje XIII a.“ – ne visi jie buvo lietuvių mūšiai, o dviejų paskutinių į diagramą įtrauktų mūšių duomenų apie žuvusių Ordino riterių skaičių nerasta, tad apie jų lyginimą kalbėti sunku. Vis dėlto 12 XIII a. Lietuvos mūšių pagal šį kriterijų palyginti galima. Koreguojant ir plečiant šią diagramą, iš viso pavyko rasti duomenų apie 19-oje lietuvių mūšių su kryžiuočiais žuvusių ordinų riterius, taigi iš vėlesnio nei XIII a. laikotarpio prisidėjo 7 mūšiai. Šiuose mūšiuose, vykusiuose 1236–1410 m., iš viso žuvo 793 Vokiečių ir Kalavijuočių ordinų riteriai.

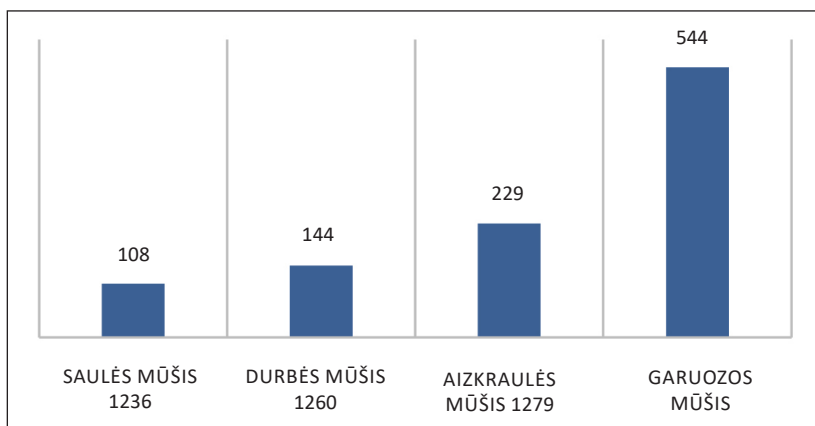
Duomenys apie juos bus aptarti toliau šiame straipsnyje pateikiamoje mūšių apžvalgoje (eiliniai ordinų riteriai ir magistras, maršalai čia sudaro bendrą skaičių) (1 pav.).

1 pav. XIII–XV a. mūšiuose su lietuviais žuvusių Kalavijuočių ir Vokiečių ordinų riterių skaičius

Vis dėlto pagal šį kriterijų keblu vertinti ne tik kai kuriuos mūšius su kryžiuočiais, apie kuriuos žuvusių riterių statistikos neturime, bet ir mūšius, kuriuose lietuvių priešai buvo ne kryžiuočiai, kadangi tokiais atvejais statistikos apie žuvusius priešus, savo statusu prilygstančius kryžiuočių riteriams, neturime. Tad nors toks palyginimas ir leidžia kažkiek įvertinti dalies mūšių nuostolių kiekybinę reikšmę, jis tik iš dalies padeda spręsti mūšių hierarchijos problemą.

Atrodytų, kad istoriografijoje daugiau dėmesio nusipelno tie mūšiai, apie kuriuos šaltiniai išsaugojo daugiau informacijos. Dažnai taip ir yra, bet jei pažiūrėsime, kiek informacijos apie XIII a. mūšius teikia „Eiliuotoji Livonijos kronika“, pagrindinis daugelio to meto mūšių šaltinis, susidursime su paradoksu, kad plačiausiai joje ir apskritai XIII a. aprašytas Garuozos mūšis sulaukė mažiausiai dėmesio istoriografijoje (2 pav.) [10, 9]. Tad istoriografijoje pripažįstant mūšį reikšmingu svarbus yra ir jo reikšmės suvokimas, vietos Lietuvos istorijoje nustatymas.

2 pav. „Eiliuotosios Livonijos kronikos“ eilutės, skirtos svarbesniems mūšiams ir su jais susijusioms karinėms kampanijoms

Mūšių hierarchizavimo pagal jų istorinę reikšmę kriterijus galėtų būti jų pasekmių įvertinimas. Svarbių pareigūnų, pavyzdžiui, valdovų, Vokiečių ordino magistrų žuvimas mūšyje galėtų būti lengviausiai užčiuopiamas formalus mūšio reikšmingumo kriterijus. XIII a. kovose su Lietuva žuvo net 7 Vokiečių ordino Livonijos krašto magistrai (2 lentelė).

Suprantama, reikia įvertinti ir kitas su konkrečiu mūšiu susijusias aplinkybes, nes magistras žuvo ne kiekviename mūšyje, kurį galima laikyti reikšmingu.

LEMTINGAS MŪŠIS

Kadangi grynai kiekybiniai viduramžių mūšio parametrai ne visada yra žinomi ar patikimi, be to, ne visada atitinka realią mūšio reikšmę istorijoje, svarbiausius mūšius patikimiausia išskirti analizuojant jų poveikį istorijos eigai. Šiuo atveju svarbiausių mūšių kategorijai priskirtini nebūtinai didžiausi, bet lemtingi mūšiai.

Istoriografijoje kiek primirštą „lemtingo mūšio“ sąvoką naujai pagrindęs Yuvalis Noahas Hararis rašė: „Viena iš priežasčių, kodėl mūšiai tradiciškai patraukė tiek daug dėmesio ir

2 lentelė. XIII a. mūšiuose žuvę Livonijos krašto magistras

Eil. Nr.	Magistras	Pareigos	Data	Mūšis	Kartu žuvo riterių	Nugalėtojai
1.	Folkvinas	Kalavijuočių ordino magistras	1236 09 22	Saulės	48	lietuviai ir žiemgaliai
2.	Burchardas fon Hornhauzenas	Livonijos krašto magistras	1260 07 13	Durbės	150	žemaičiai, kuršiai ir prūsai
3.	Otonas fon Liutenbergas	Livonijos krašto magistras	1270 02 16	Karusės	52	lietuviai
4.	Andrius Vestfalas	Livonijos krašto magistras (einantis pareigas)	1270 07 13–09 22	Padauguvio	23	lietuviai
5.	Ernestas fon Rasburgas	Livonijos krašto magistras	1279 03 05	Aizkrauklės	71	lietuviai
6.	Vilekinas fon Endorfas	Livonijos krašto magistras	1287 03 26	Garuozos	43	žiemgaliai
7.	Brunonas	Livonijos krašto magistras	1298 06 01	Turaidos	25	lietuviai ir rygiečiai

buvo suprantami kaip lemtingi įvykiai, yra ta, kad mūšiai iš tiesų gali daryti milžinišką įtaką istorijos raidai. Iki 1914 m. vykusiuose mūšiuose gana dideli materialiniai ir kultūriniai ištekčiai, sukaupiti per daugelį metų, dešimtmečių ir net šimtmečių sunkaus darbo, būdavo išnaudojami per kelias valandas. Tokiomis aplinkybėmis atsitiktinės sąlygos, kaip antai oras, vietovė ar karvedžio sugebėjimai, galėjo nulemti, kiek išteklių turi būti sunaikinta. Vadinas, mūšiai, trukdavę keletą valandų, kartais pakeisdavo priešišką valstybių ar net priešišką civilizacijų jėgų pusiausvyrą, kuri yra visiškai neproporcinga jų trukmės laikui ir iš tiesų į juos įtrauktų žmonių skaičiui“ [69, 252].

Lietuvos viduramžių istorija (kovų su kryžiuočiais ir ekspansijos Rusioje laikotarpis) išsiskiria mūšių gausa. Lietuvos mūšiai savo lemtingumu gali konkuruoti ir pasauliniu mastu. Apie tai liudija, pvz., svetainėje Medievalists.net 2018 m. sudarytas lemtingų viduramžių mūšių dešimtukas („Dešimt viduramžių mūšių, kurie pakeitė pasaulį“), į kurį įtrauktas ir Žalgirio mūšis [131]. Žalgirio mūšį į 19 lemtingiausių mūšių nuo antikos iki XVI a. rinkinį įtraukė ir Andrejus Venkovas, ir Sergejus Derkačas (į jų sąrašą pateko ir dar vienas Lietuvos mūšis – 1514 m. Oršos mūšis) [150, 288–300]. Į tokį statusą galėtų pretenduoti ir mažiau dėmesio historiografijoje iki šiol sulaukęs 1435 m. Pabaisko mūšis, lėmęs Lietuvos valstybės vidinės raidos kelio pasirinkimą [16].

Tačiau Lietuvos istorijos kontekste galime kalbėti ir apie daugiau lemtingų mūšių: nebūtinai lemtingumo kriterijumi turėtų būti pasaulinė mūšio reikšmė, pakanka, kad jis turėtų reikšmingų pasekmių bent jau Lietuvos valstybei. Šias pasekmes, žinoma, atskleisti yra sunkiau ir tam reikalingas specialus kiekvieno mūšio tyrimas, tačiau bent preliminarai tokį vertinimą galima pabandyti atlikti jau dabar.

Monografiškai tiriant tris lemtingus Lietuvos viduramžių mūšius, išryškėjo bendra tendencija, kad, norint atskleisti jų priežastis ir pasekmes, kitaip sakant, suvokti, ką jie lėmė,

reikia išnagrinėti maždaug 10–11 metų istoriją prieš ir po mūšio. Pavyzdžiui, galima sakyti, kad Saulės mūšis (1236 m.) ir jo kontekstas apima 1228–1238 m. (10 metų), Garuozos Mūšis (1287 m.) ir jo kontekstas – 1279–1290 m. (11 metų), Pabaisko mūšis (1435 m.) ir jo kontekstas – 1429–1440 m. (11 metų). Suprantama, platesnis ar siauresnis kontekstas priklauso nuo tyrėjo pasirinkimo, tačiau maždaug 10 metų kontekstas, mano manymu, yra optimalus: jis pernelyg nesusiaurina mūšio nagrinėjimo, leidžia suvokti, dėl ko buvo kovo-jama ir kas pasiekta, ir neišplečiamas tiek, kad apie to meto situaciją tebtų galima pasakyti tik bendriausius teiginius ar nagrinėti su konkrečiu mūšiu visai nesusijusius dalykus (kaip, pavyzdžiui, Boriso Čerkaso studijoje, kurioje Mėlynųjų Vandenių mūšio nagrinėjimo pretekstu aptariamas 130 metų laikotarpis [174]).

Net ir neatliekant išsamios mūšio analizės, pirmiausia verta atkreipti dėmesį į jo poveikį tam dešimtmečiui, kuriame jis vyko, o paskui vertinti ir tolesnes mūšio pasekmes, jeigu tokias galima įžvelgti.

SVARBIAUSIŲ LIETUVOS VIDURAMŽIŲ MŪŠIŲ APŽVALGA (PAGAL LEMTINGUMO KRITERIJŲ)

Pabandykime įvertinti viduramžių Lietuvos mūšius visų pirma pagal lemtingumo kriterijų. Tam galima pasitelkti paprastai istoriografijoje aptariamų mūšių sąrašą (30 mūšių, 1 lentelė) ir, pridėję prie jo dar 15 į sintezes ir žinytus be reikalo nepatenkančių pozicijų, gauname pakankamai reprezentatyvų sąrašą. Suprantama, kad kol kas galimi tik preliminarūs vertinimai, kadangi kiekvienas mūšis nusipelno atskiros išsamesnės analizės, ir tik tada galima daryti labiau argumentuotas išvadas dėl jo reikšmės. Vis dėlto kai kurie mūšiai turi pakankamai ilgą tyrinėjimų istoriją, tad tokiame apibendrinimui reikalas yra pribrendęs. Ateityje šis į pilną Lietuvos viduramžių mūšių katalogą nepretenduojantis sąrašas galės būti papildytas, o atskirų mūšių vertinimai – patikslinti. Čia siekiama visų pirma pamatyti bendrą vaizdą, kiek tai leidžia dabartinė tyrimų būklė, ir išskirti lemtingus bei galimai lemtingus mūšius. Šiam tikslui sudaryto sąrašo imtis yra pakankama, kadangi į jį yra įtraukti visi potencialiai lemtingi mūšiai ir daugelis mūšių, kurie lemiamos reikšmės neturėjo.

1. Černigovo mūšis, 1203 m. Pirmasis dokumentuotas lietuvių mūšis; jame Černigovo kunigaikščiai Olegovičiai įveikė lietuvius, kurių žuvę 1 700 [156, 45, 246]. Jonas Dluogošas šiam mūšiui skirtą skyrelį (priskirtą prie 1205 m.) pavadino „Lietuvių vardo pirmas išgirdimas“ (*Lithuanorum nominis prima auditio*) ir teigė, kad „tada taip pat pirmą kartą išgirstas lietuvių genties vardas, kuris iki tos dienos buvo nežinomas“ [48, 198]. Pasakojimą apie jį XVI a. išplėtojo Motiejus Strykovskis, lokalizavęs jį „w Słomińskich płoach“ (Slonimo laukuose?) [127, 214–217]. Ši lokalizacija ir mūšio detalės, nors, kai kurių istorikų manymu, ir galėtų būti paremta koku nors neiškilusiu šaltiniu [118, 18], pasitikėjimo nekelia. Pirma, Strykovskis apskritai yra žinomas kaip mėgstantis sukurti mūšių detales, antra, jo pasakojimas prieštarauja ankstesniam Jono Dluogošo pasakojimui: pagal Dluogošą, mūšis įvyko Olegovičiams pastojus kelią įsiveržusiems lietuviams, pagal Strykovskį – šiems lietuvius vejantis. Todėl mūšį reikėtų vadinti Černigovo vardu pagal tikėtiną apytikslę lokalizaciją Černigovo žemėje.

Šis mūšis turi tam tikrą simbolinę reikšmę kaip Lietuvos mūšių istorijos atskaitos taškas, bet tuo metu lemtingų pasekmių neturėjo. Ta proga paminėtini ir ankstesni lietuvių susirėmimai su priešais, kurių negalime priskirti prie mūšių. 1200 m. prie Lovatės upės (Černianuose) Naugardo žemėje žuvo 80 lietuvių ir 15 naugardiečių [156, 45, 239; 117, 64–65], bet šis nedidelis susirėmimas vargu ar tenkina minimalius mūšio kriterijus. Neaišku, kaip traktuoti ir „Sakmėje apie Igorio žygį“ minimą vieno iš Polocko kunigaikščių

Iziaslavo Vasilkovičiaus žūtį susidūrus su lietuviais greičiausiai 1183 m. žygio, pasiekusio Pskovą, metu [13, 163–165]. Duomenų per mažai, kad galėtume čia aiškiai konstatuoti buvus mūsų, o ne, tarkime, Iziaslavo susidūrimą su koku nors atskiru nedideliu lietuvių būriu. Neaišku ir kokio pobūdžio susidūrimas buvo tarp vyskupo Bertoldo ir lietuvių prie Kuoknesės 1198 m.: anot „Eiliuotosios Livonijos kronikos“, čia žuvę 300 krikščionių ir lyvių vadas Kaupas [101, 12–13, eil. 503–522]. Pasakojimas labai netikslus, nes žinoma, kad Kaupas žuvo 1217 m. Viljandžio mūšyje su estais [71, 224]. Šio susidūrimo nepaminėjimas Henriko Latvio kronikoje leidžia daryti prielaidą, kad čia geriausiu atveju būtų tik nedidelio susirėmimo. Minėtinas ir 1131 m. lietuvių susidūrimas su į Lietuvą žygį surengusio Kijevo kunigaikščio Mstislavo kariuomene, kai lietuviai sumušė nuo pagrindinių pajėgų atsilikusį kijeviečių dalinį. Kokio dydžio tai buvo mūsų ar susirėmimas, vis dėlto sunku nustatyti – faktas, kad lietuviai nestojo į mūsų su pagrindinėmis pajėgomis, o iš pasalų puolė tik jų dalį, rodo, kad didelėmis pajėgomis lietuviai nedisponavo [13, 153].

2. Ruopažių mūšis, 1205 m. kovas. Apie 2 000 lietuvių raitelių kariuomenė apie Gavėnią (vasario 23 – balandžio 7 d.) įsiveržė į Livoniją, praėjo pro Rygą ir nusiaubė Estiją. Grįžtančią su 1 000 belaisvių atgal ją ties Ruopaziais pasitiko jungtinės kalavijuočių ir Viestarto vedamų žiemgalių pajėgos. Lietuviai buvo sumušti, žuvo kunigaikštis Žvelgaitis ir apie 1 200 karių [71, 72–77].

Šis mūšis Henriko Latvio gana plačiai aprašytas, bet istoriografijoje analizuotas nedaug. Zigmas Raulinaitis spėjo mūšyje dalyvavus tik Upytės (su kuria siejo Žvelgaitį) ir Deltuvos pajėgas [118, 21–32], tačiau tai mažai tikėtina, nes 1207 m. keršto žygis už šį pralaimėjimą buvo organizuojamas visos Lietuvos valstybės mastu [13, 182–183], taigi vargu ar tai buvo tik vietinė iniciatyva.

3. Pirmasis Aizkrauklės mūšis, 1207 m. gruodžio 26 d. Mūšis įvyko po 1207 m. gruodžio 24–25 d. lietuvių keršto žygio į Turaidą, kuriuo siekta revanšo už pralaimėjimą Ruopažių mūšyje. Kalavijuočiai ir Rygos vyskupo Alberto kariai pasivijo ties Aizkraukle atsitraukiančią „visos Lietuvos“ kariuomenę ir ją sumušė [71, 102–107].

Nei 1205, nei 1207 m. pralaimėjimas nepadarė didesnės įtakos Lietuvos ir Livonijos kovoms: lietuviai prieš tai ir vėliau nuolat puldinėjo Livoniją [13, 177], tad šių mūšių rezultatai nelaikytini lemtingais. Kita vertus, iki 1205 m. lietuvių antpuoliai buvo mažesni: vokiečių kolonija Rygoje nebuvo traktuojama kaip svarbus Lietuvos priešas. Pats 1205 m. žygis buvo nukreiptas prieš estus, o ne vokiečius. Anot Zigmo Raulinaičio, 1205 m. lietuvių žygio pradžioje Žvelgaitis su Ryga sudarė taiką, o jos sulaužymas „turėjo pasekmių ateičiai“ [118, 30]. Bet kuriuo atveju galima sakyti, kad Ruopažių mūšis paskatino lietuvius persvarstyti santykius su Livonijos vokiečiais ir suintensyvinti kovas.

4. Usviatų mūšis, 1226 m. kovo 1 d. Naugardo ir Zalesės Perejaslavlio kunigaikštis Jaroslavas Vsevolodovičius su savo Perejaslavlio pajėgomis ir Toropeco kunigaikščiu Dovydu Mstislavičiumi pasivijo Naugardo, Toropeco ir Smolensko apylinkes apiplėšusią 7 000 lietuvių kariuomenę ir ją sumušė ant Usviatų ežero ledo įvykusiame mūšyje. Žuvo 2 000 lietuvių, iš rusėnų pusės – kunigaikštis Dovydas Mstislavičius [156, 64, 269; 154, 447–448; 108, 46–48, 129; 173, 147–148; 118, 246–251].

Dar Julijušas Liatkovskis pastebėjo, kad maždaug 1226–1236 m. lietuvių žygių skaičiaus sumažėjimas gali rodyti kovas dėl Lietuvos sosto Mindaugo iškilimo išvakarėse [93, 24]. Tai leidžia spėti, kad Usviatų mūšyje galėjo žūti to meto Lietuvos valdovas, galbūt 1219 m. sutartyje paminėtas vyresnysis kunigaikštis Živinbutas [7, 23]. Tokiu atveju mūšis galėtų būti pavadintas lemtingu, tačiau vien hipotetinė prielaida tokios išvados daryti neleidžia.

5. Nalšios mūšis, 1229 m. Kalavijuočiai, vadovaujami magistro Folkvino, Nalšioje (galbūt prie Meros upelio) sumušė lietuvius. Žuvo 2000 lietuvių, kalavijuočiai pagrobė 2 500 žirgų [101, 42–43, eil. 1799–1846; 118, 287–293; 13, 192–194].

Tai buvo platesnio masto Kalavijuočių ordino puolimo į pietus nuo Dauguvos (prieš žiemgalius, lietuvius ir kuršius) dalis. Tačiau puolimas užstrigo, nes buvo sustabdytas popiežiaus legato Balduino Alniečio [8, 13–15]. Taigi Nalšios mūšis netapo lemtingu nei Lietuvai, nei kalavijuočiams.

6. Dubrovnos mūšis, 1234 m. Lietuviams apiplėšus Staraja Rusios papilį ir atsitraukus, Naugardo kunigaikštis Jaroslavas vijosi juos palei Lovatę ir ties Dubrovnos kaimu (Toropeco valsčiuje) stojo į mūšį. Lietuviai buvo priversti bėgti, dalis žuvo, jie neteko grobio ir 300 žirgų. Naugardiečių žuvo tik 10 [156, 73, 283–284; 119, 7–10].

Iš visko sprendžiant, tai buvo labai nedidelis mūšis, vos atitinkantis kiekybinius mūšio kriterijus (jei iš atimtų žirgų skaičiaus spręsimė apie lietuvių raitelių skaičių). Didesnės reikšmės jis neturėjo.

7. Saulės (Šiaulių) mūšis, 1236 m. rugsėjo 22 d. Lietuviai, tikėtina, vadovaujami žemaičių kunigaikščio Vykinto ir kitų kunigaikščių, sumušė kalavijuočius, vadovaujamus magistro Folkvino ir talkinamus gausių kryžininkų (piligrimų). Žuvo Kalavijuočių ordino magistras Folkvinas ir 48 riteriai [101, 43–46, eil. 1859–1966].

Į šį mūšį seniai atkreiptas dėmesys istoriografijoje [76; 32, 321–353; 119, 44–72; 68; 27; 25]. Jis vertinamas kaip pirmoji žymi lietuvių pergalė, leidusi išsivaduoti į kalavijuočių valdžią pradėjusioms patekti žemėms į pietus nuo Dauguvos, taip pat kaip mūšis, lėmęs Kalavijuočių ordino panaikinimą. Nors derybos dėl Kalavijuočių ir Kryžiuočių (Vokiečių) ordinų susijungimo vyko ir anksčiau, žinia apie kalavijuočių sutriuškinimą Saulės mūšyje jas užbaigė ir 1237 m. gegužės 12 d. popiežius Grigalius IX paskelbė apie Kalavijuočių ordino prijungimą prie Vokiečių ordino [8, 50]. Visa tai leidžia šį mūšį laikyti pirmuoju lemtingu mūšiu Lietuvos istorijoje.

8. Cėsių mūšis, 1245 m. Kunigaikštis Lengvenis su savo pulkais, keršydamas už savo paėmimą į nelaisvę ir brolio nužudymą, puolė kryžiuočių Cėsių (Vendeno) pilį. Artėjant prie jos, kelią jam pastojų Cėsių komtūras su 10 kitų Ordino brolių ir 500 vyrų kariuomene. Mūšyje žuvo 9 Ordino riteriai, įskaitant komtūrą, o dešimtas nužudytas nelaisvėje keršijant už Lengvenio brolių. Tik vienas Ordino riteris pabėgo iš mūšio lauko [101, 71–72, eil. 3075–3120; 119, 196–197].

Šis palyginti nedidelis mūšis neturėjo žymesnių ilgalaikių pasekmių.

9. Toropeco-Usviatų mūšis, 1245 m. Naugardo kunigaikštis Aleksandras Jaroslavičius Neviškis sumušė lietuvius prie Toropeco (čia žuvo 8 lietuvių kunigaikščiai), Žižicos ežero (nukovė likusius lietuvių kunigaikščius) ir Usviatų ežero (sumušė kitą lietuvių būrį) [156, 79, 304].

Z. Raulinaitis pastebi, kad 1245 m. lietuvių žygis buvo „giliausias lietuvių raitelių įsiveržimas rytiniame fronte XIII a.“ [119, 150]. Panašiai ir Johnas Fennellas vertina šį žygį kaip „didžiausią tuo metu ir ryžtingiausią įsiveržimą į Rusios žemes“ [171, 142]. Jis vyko platesnio lietuvių puolimo Rusioje XIII a. 5 dešimtmetyje kontekste: po didžiojo mongolų vakarų žygio lietuviai naudojos proga išplėsti savo įtaką mongolų nunioktoje Rusioje, kurioje Batu vadovaujami mongolai įvedinėjo savo valdžią. Faktiškai Lietuva ir Mongolų imperija dalijosi įtakos sferomis Rusios žemėse, o Aleksandras Jaroslavičius veikė kaip Mongolų imperijos pavaldinys. Nors šiame dešimtmetyje vykusius procesus neabejotinai reikia laikyti lemtingais Rusiai ir Lietuvai, vargu ar tai taikytina konkrečiam Toropeco-Usviatų

mūšiui, kurio pralaimėjimas nesustabdė lietuvių ekspansijos ir nesutrukdė suformuoti savo įtakos sferos. Žinoma, galima kelti klausimą, ar Lietuvos įtakos sfera negalėjo būti didesnė, jei ne pralaimėjimas prie Toropeco?

10. Protvos-Zubcovo mūšis, 1249 m. pradžia. Tautvilo, Gedvydo ir Vykinto vadovaujami lietuviai prie Protvos sumušė Maskvos kunigaikštį Michailą Jaroslavičių, kuris žuvo mūšyje. Tačiau prie Zubcovo juos sumušė Suzdalės kunigaikštis Sviatoslavas [154, 471–472; 152, 815; 119, 203–206, 218–221].

Šis Tautvilo, Gedvydo ir Vykinto žygis ir jų pralaimėjimas prie Zubcovo buvo 1249–1254 m. vidaus karo Lietuvoje priežastis [64, 92–95]. Anot Haličo-Volynės metraščio, Mindaugas supyko ant išsiųstų į Rusią kariauti kunigaikščių ir norėjo juos nužudyti. Aplinkybės nelabai aiškios, bet, matyt, šiuo žygiu Mindaugas norėjo įsikišti į vidaus kovas mongolų kontroliuojamoje Rusijoje, o žygiui vadovavę kunigaikščiai neįvykdė jo sumanymo, stodami į kovą iškart su dviem tarpusavyje kovojusiais pretendентаis į Vladimiro didžiojo kunigaikščio sostą (Michailu ir Sviatoslavu) [7, 31, 33]. Dėl daugelio neaiškių detalių apie mūšio lemtingumą spręsti nelengva, tačiau jis, matyt, davė vienokį ar kitokį postūmį tolesniems įvykiams Lietuvoje.

11. Klaipėdos mūšis, 1257 m. pavasaris. Žemaičiai, vadovaujami greičiausiai Almino, sumušė Livonijos kryžiuočių kariuomenę, vadovaujamą Livonijos krašto magistro Burchardo fon Hornhauzeno, kurioje buvo 40 Ordino brolių ir 500 kuršių talkininkų. Žuvo 12 Vokiečių ordino riterių, sužeistas magistras [101, 103–104, eil. 4461–4526; 120, 74–78].

Tai buvo pirmoji pergalė, kurią kovoje prieš Vokiečių ordiną pasiekė Mindaugo jam užrašyti žemaičiai. Mūšis lėmė dvejų metų paliaubų tarp žemaičių ir kryžiuočių sudarymą, tačiau didelio masto pokyčiai su juo nesietini [22, 12].

12. Skuodo mūšis, 1259 m. rugsėjis. Turbūt Almino vadovaujami 3 000 žemaičių įsiveržė į Kuršą ir sumušė prie Skuodo juos pasivijusius Klaipėdos komtūro Bernhardo Hareno vadovaujamus Kuldygos ir Klaipėdos įgulų kryžiuočius. Anot „Eiliuotosios Livonijos kronikos“, žuvo 33 Vokiečių ordino riteriai [101, 106–112, eil. 4629–4879; 120, 109–123], anot Roneburgo analų – Bernhardas Harenas su 35 riteriais [10, 98].

Mūšį galima laikyti savotišku Durbės mūšio preliudu, bet savarankiškos reikšmės, kaip lemtingam mūšiui, jam teikti nereikėtų.

13. Durbės mūšis, 1260 m. liepos 13 d. Jungtinėms Livonijos ir Prūsijos kryžiuočių pajėgoms iš Klaipėdos pajudėjus į Karšuvos žemę, kur jie turėjo aprūpinti žemaičių blokuojamą Georgenburgo pilies įgulą, 4 000 žemaičių, įsiverždami į Kuršą, pakeitė jų žygio kryptį. Kariuomenėms susitikus prie Durbės, žemaičiai, vadovaujami greičiausiai savo kunigaikščio Almino, į jų pusę perėjus kryžiuočių atvestiems kuršiams ir prūsams, sumušė kryžiuočių pajėgas. Žuvo Livonijos krašto magistras Burchardas fon Hornhauzenas, Prūsijos žemės maršalas Henrikas Botelis ir 150 riterių [101, 127–131, eil. 5534–5718; 52, 96–97; 53, 142–143; 72; 126; 63; 120, 155–187; 140; 22].

Durbės mūšis, pagal žuvusių Ordino riterių skaičių didžiausias XIII a. Pabaltijyje, kartu buvo ir lūžio metas kovose su Vokiečių ordinu. Šio mūšio pasekmės: 1260–1267 m. kuršių sukilimas, pasibaigęs tik šiaurės Kuršo grįžimu į Livonijos kryžiuočių valdžią ir pietų Kuršo integracija į Lietuvos valstybę, taip pat 1260–1274 m. Didysis prūsų sukilimas, sukrėtęs Ordino valdžios pagrindus, Vokiečių ordinui Mindaugo užrašytos Žemaitijos grįžimas į Lietuvos valstybės sudėtį 1261 m. ir Mindaugo atsimetimas nuo krikšto bei sąjungos su Vokiečių ordinu. Sunku Lietuvos istorijoje surasti kitą mūšį, kurio pasekmės būtų tokios giles ir ilgalaikės kaip Durbės mūšio. Tai – neabejotinai vienas lemtingiausių mūšių Lietuvos istorijoje.

14. Lielvārdes mūšis, 1261 m. vasario 3 d. Livoniją nusiaubusiems žemaičiams kelią ties Lielvarde pastojų kryžiuočių kariuomenė. Po atkaklaus mūšio kryžiuočiai buvo sumušti. Žuvo 10 Vokiečių ordino riterių [101, 138–140, eil. 6000–6098; 116, 72–76].

Žemaičių pergalė prie Lielvārdes paskatino trumpalaikį Saremos estų sukilimą ir prisidėjo prie Mindaugo apsisprendimo nutraukti sąjungą su kryžiuočiais [22, 28–30], tačiau iš esmės tai buvo tik papildomas impulsas po Durbės mūšio.

15. Nebelio mūšis, 1262 m. ruduo. Mindaugo karvedžio Gaudižodo Tiudjominaičio vedama kariuomenė nusiaubė Melnicos (pagal kitą versiją – Melniko) apylinkes Volynėje ir paėmė daug belaisvių. Vladimiro kunigaikštis Vasilkas pavijo atsitraukiančius lietuvius prie Nebelio pilies (į pietvakarius nuo Pinsko). Lietuviai išsirikiavo trimis eilėmis prie ežero ir stoji į mūšį su persekiotojais, bet jų gynyba buvo pralaužta ir kariuomenė ėmė bėgti, patirdama didelių nuostolių nuo persekiotojų; dalis prigėrė ežere. Anot Haličo-Volynės metraščio, „išmušė juos visus, ir neliko iš jų nė vieno“ [152, 855–856; 120, 242–244].

Šis nesėkmingas žygis, vykęs Mindaugo iniciatyva ir kreipęs Lietuvos pajėgas nuo tuo metu aktualiausio kovų su kryžiuočiais fronto, žinoma, nepadidino Mindaugo autoriteto tuo metu, kai Lietuvoje augo vidinė įtampa, po metų pasibaigusi Mindaugo nužudymu. Tačiau šiam mūšiui kokių nors lemtingesnių pasekmių priskirti nėra pagrindo.

16. Daugavgrivos mūšis, 1263 m. vasario 9 d. Mindaugo karvedžiui Treniotai nuniokojus Estijos pajūrį ir grįžtant pro Rygą, kelią pastojų nedidelė Vokiečių ordino (daugiausia Siguldos pilies igulos) kariuomenė, įsirengusi stovyklą prie perkėlos per Dauguvos upę ties Daugavgrivos (Diunamiundės) vienuolyne (pagrindinės Livonijos kryžiuočių pajėgos tuo metu niokojo Kuršą). Naktį iš vasario 8 į 9 d. Treniotos kariuomenė sutriuškino kryžiuočių pajėgas, žuvo 9 Ordino riteriai [101, 158–159, eil. 6907–6950; 120, 256–259].

Mūšis didesnių pasekmių neturėjo, bet leido Treniotos kariuomenei po Livonijos nuniokojimo saugiai grįžti į Lietuvą. Be to, pergalingas žygis didino Treniotos autoritetą ir galbūt paskatino jį ryžtis perversmui: paremti Mindaugo nužudymą ir dar tais pačiais metais užgrobti valdžią Lietuvoje.

17. Karusės ledo mūšis, 1270 m. vasario 16 d. Lietuviai, vadovaujami greičiausiai Traidenio, apiplėšė Saremos salą, o grįždami ant Baltijos jūros ledo netoli Karusės susidūrė su magistro Otono fon Liutenbergo sutelktomis Livonijos kryžiuočių ir vyskupų pajėgomis ir jas įveikė. Žuvo Livonijos krašto magistras Otonas fon Lutenbergas ir 52 riteriai [101, 178–182, eil. 7769–7961; 134; 121, 105–122].

Po mūšio lietuviai tęsė Livonijos puldinėjimus, rugpjūčio mėn. į Livoniją vėl įsiveržė didesnė lietuvių kariuomenė ir pasiekė dar vieną pergalę. Tačiau naujas magistras Valteris fon Nordekas perėmė iniciatyvą ir jau 1272 m. vasarą pajungė visą Žiemgalą, tad ilgalaikių pasekmių Karusės mūšis neturėjo. Vis dėlto jis ruošė prielaidas žymesnei pergalei Aizkrauklės mūšyje [12].

18. Padauguvio mūšis, 1270 m. tarp liepos 13 ir rugsėjo 22 d. Į Livoniją įsiveržus lietuvių kariuomenei, magistro pareigas einantis Andrius Vestfalas puolė jų vytis su nedidelėmis pajėgomis. Lietuviai, pastebėję kryžiuočių stovyklą, juos netikėtai užklupo ir sutriuškino: žuvo pats Andrius Vestfalas su 20 Ordino riterių („Eiliuotosios Livonijos kronikos“ duomenimis), nors Roneburgo nekrologas galbūt tiksliau nurodo žuvus vicemagistrą Andrių su 23 riteriais [101, 182–183, eil. 7962–7994; 47, 148; 121, 123–124; 12, 7]. Mūšis tiksliau nelokalizuos, Padauguvio vardu jį sąlyginai pavadino Romas Batūra [27, 61].

Savarankiškos reikšmės mūšis neturėjo ir traktuotinas kaip Karusės mūšyje lietuvių įgytos iniciatyvos išnaudojimas, padidinęs kryžiuočių nuostolius.

19. Aizkrauklės mūšis, 1279 m. kovo 5 d. Livonijos kryžiuočiams su Danijos vietininku Estijoje surengus žygį į Lietuvą iki Kernavės, lietuviai, vadovaujami greičiausiai Traidenio, pasivijo juos grįžtančius prie Aizkrauklės ir sumušė. Žuvo Livonijos krašto magistras Ernestas fon Rasburgas ir 71 riteris [101, 190–195, eil. 8281–8510; 137, 48–49; 133; 121, 223–244].

Aizkrauklės mūšis buvo antras pagal žuvusių Ordino riterių skaičių po Durbės mūšio. Pralaimėjęs jį Vokiečių ordinas Livonijoje patyrė didžiulį sukrėtimą ne tik dėl daugybės riterių žūties, bet ir dėl žiemgalių sukilimo. Nameisis su savo žiemgalių pulkais paliko kryžiuočius dar mūšio metu ir netrukus pakėlė prieš juos atvirą maištą, užimdamas Tervetę. Kartu jis pasidavė Lietuvos valdovo Traidenio globai. Šį kartą Žiemgala tapo Lietuvos valstybės dalimi, tačiau Žiemgalą dar reikėjo apginti ginklu, tad didelę reikšmę čia turėjo ir vėlesnės kovos, ypač 1287 m. žiemgalių laimėtas Garuozos mūšis. Ir Aizkrauklės, ir Garuozos mūšius galime laikyti lemtingais mūšiais, kurie pristabdė Vokiečių ordino ekspansiją pietų kryptimi ir pasuko Žiemgalos likimą nauja linkme [11].

20. Rovinų mūšis, 1282 m. spalio. Krokuvos kunigaikščio Lešekso Juodojo vadovaujama kariuomenė pavijo į Liublino ir Sandomiero žemę Lenkijoje įsiveržusius lietuvius ir sumušė juos Rovinuose į šiaurės rytus nuo Liublino [113, 121–123, Nr. 592–595, 597, 603; 35, 48–49; 91, 200–202].

Tai buvo pirmasis iš keturių su didžiuoju kunigaikščiu Daumantu sietinų lietuvių žygių į Lenkiją. Pirmoji nesėkmė neprivertė Daumanto keisti savo politikos [10, 33–34], taigi pralaimėjimas prie Rovinų lemtingų pasekmių neturėjo.

21. Olešnios mūšis, 1285 m. rugpjūčio 5 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Daumanto vedama Lietuvos kariuomenė buvo sumušta Tverės vyskupo Olešnios valsčiuje aplinkinių Rusios valsčių pajėgų. Žuvo Daumantas [154, 483; 122, 59–61; 44; 10, 34].

Mūšis žymus tuo, kad jame žuvo tik iš jo paminėjimų Rusios metraščiuose žinomas Lietuvos didysis kunigaikštis Daumantas, tačiau lemtingesnių jo pasekmių nepastebima.

22. Garuozos mūšis, 1287 m. kovo 26 d. Livonijos krašto magistro Vilekino fon Endrofo skubiai sutelkta nedidelė 500 vyrų, įskaitant apie 50 Ordino riterių, kariuomenė vijosi apie 1 400 žiemgalių kariuomenę, sudeginusią Ikskilės pilies apylinkes. Žiemgaliai užklupo kryžiuočių stovyklą ir sumušė kryžiuočius. Žuvo Livonijos krašto magistras Vilekinas fon Endorfas ir 43 riteriai, taip pat neįvardytas žiemgalių karvedys [10, 41–60].

Garuozos mūšis apgynė ir įtvirtino Aizkrauklės mūšio rezultatą – Žiemgalos įsijungimą į Lietuvos valstybę. Šiaurės vakarinė Žiemgalos dalis (apie Tervetę) iki 1290 m. vykusiose kovose buvo nuniokota, bet kryžiuočiai buvo priversti pasitraukti iš Tervetės, kurioje buvo įsitvirtinę 1286–1290 metais. Tik nuo 1321 m. atsinaujinusiose kovose dėl Žiemgalos Vokiečių ordinas užėmė šiaurinę Žiemgalos dalį, o pietų Žiemgala liko Lietuvos valstybės sudėtyje [10, 61–78].

23. Trojanovo mūšis, 1294 m. birželio 10 d. 800 lietuvių raitelių, vedamų Vytenio, apiplėšė Lenčicą ir sumušė juos grįžtančius ties Sochačevu ir Trojanovu pasivijusią Lenčicos kunigaikščio Kazimiero II kariuomenę. Žuvo Kujavijos ir Lenčicos kunigaikštis Kazimieras II [52, 156–157; 53, 228–229; 122, 176–183; 42].

Tai buvo didžiausia Lietuvos karinė pergalė Lenkijoje, tačiau lemtingų pasekmių mūšis neturėjo. Vėliau šiame mūšyje žuvusio Kazimiero II brolis Vladislovas Lokietka, tapęs Lenkijos karaliumi, palaikė draugiškus santykius su Lietuva [19].

24. Turaidos (Gaujos) mūšis, 1298 m. birželio 1 d. Vytenio vedami lietuviai, sudarę sąjungą su Rygos miestu, sumušė jungtinę Livonijos kryžiuočių kariuomenę. Žuvo Livonijos

krašto magistras Brunonas ir 60 Vokiečių ordino riterių. Anot Petro Dusburgiečio, mūšyje žuvo Livonijos magistras, 22 Ordino broliai ir 1500 krikščionių [52, 163; 53, 239], bet išsamiau apie mūšį pasakojantis amžininkas Albertas Bardovikietis patikslina, kad žuvo magistras Brunonas, Felino (Viljandžio) komtūras Gotfrydas ir 24 ar daugiau Ordino brolių [40, 426]. Hermano Vartbergiečio pranešimą apie 60 žuvusių Ordino brolių [137, 55] reikia laikyti klaidingu (toks galėjo būti bendras mūšyje dalyvavusių Ordino riterių skaičius).

1298 metus galima laikyti lemtingais lūžio metais Lietuvos istorijoje dėl Vytenio sudarytos sąjungos su Ryga prieš Vokiečių ordiną, o Turaidos mūšis buvo pirmas rimtas šios sąjungos išbandymas kovos lauke. Vis dėlto pats mūšis lemtingu nelaikytinas: pergalę prie Turaidos greitai nusvėrė birželio 29 d. lietuvių ir rygiečių nesėkminga Nojermiuleno apgula, kurios metu patirtas pralaimėjimas jungtinėms Livonijos ir Prūsijos kryžiuočių pajėgoms. Sąjunga tarp rygiečių ir lietuvių po to išliko ilgai (iki 1330 m.), tačiau kovas pertraukdavo rygiečių paliaubos su Vokiečių ordinu [20].

25. Voplaukio mūšis, 1311 m. balandžio 7 d. Vytenio vedamai 4 000 vyrų kariuomenei nusiaubus Varmės vyskupystę Prūsijoje, Prūsijos kryžiuočių kariuomenė (bent 80 ar net 150 vien Ordino riterių), vadovaujama Vokiečių ordino didžiojo komtūro Henriko fon Plockės, užpuolė atsitraukiančią Vytenio kariuomenę jos stovykloje prie Voplaukio ir ją sumušė [52, 176–177; 53, 272–273; 43].

Tais pačiais metais Henrikas fon Plockė bandė išvystyti ofensyvą, užpuldamas Šalčininkų valsčių Lietuvos valstybės centre, tačiau po to kovos porai metų aprimo, sudarius dvejų metų paliaubas, o vėliau susitelkė Žemaitijoje [21]. Voplaukio mūšis netapo lemtingu posūkiu Lietuvos ir Vokiečių ordino kare.

26. Medininkų mūšis, 1320 m. liepos 27 d. Lietuviai sumušė Vokiečių ordino didžiojo maršalo Henriko fon Plockės vadovaujamą kariuomenę, kuri plėšė Medininkų valsčių Žemaitijoje; joje buvo 40 Ordino riterių, taip pat Sembos bei Klaipėdos raiteliai. Žuvo Henrikas fon Plockė ir 29 riteriai ir apie 200 kitų karių, dar vienas Ordino riteris (Sembos foggas Gerhardas Rudė) po mūšio paaukotas dievams [52, 185; 53, 258–259; 36, 286].

Istoriografijoje yra pastebėtas ryšys tarp Medininkų mūšio ir XVI a. pradžios Lietuvos metraščių pagal žodinę tradiciją aprašyto paties Gedimino laimėto Akmenos mūšio, neva lėmusio Žemaitijos išvadavimą iš kryžiuočių [26, 71–72, 174–175]. Nors aprašyta labai netiksliai, Gedimino pergalė Žemaitijoje Lietuvos metraščiuose pateikta kaip vienas iš trijų didžiųjų Gedimino darbų, per kuriuos pristatomas visas jo valdymas: Žemaitijos išvadavimas – Kijevo (ir Volynės) užkariavimas – Vilniaus įkūrimas [99, 67–72]. Tad XVI a. pradžioje lietuvių istorinė tradicija būtent su Gedimino laikais siejo ryškiausią lietuvių mūšį su kryžiuočiais, o tai tegali būti Medininkų mūšis. Tai leidžia kelti klausimą, kodėl Medininkų mūšis taip sureikšmintas XVI a. istorinėje atmintyje? Petras Dusburgietis neblogai parodo antpuolį prieš Lietuvą dinamiką ir tam tikrą 1320–1322 m. pauzę po Medininkų mūšio. Pačių žygių į Lietuvą po Medininkų mūšio buvo rengiama beveik perpus mažiau: XIV a. 2 dešimtmetyje jų fiksuojama 24, o 3 dešimtmetyje – tik 13 (iš jų į Žemaitiją – atitinkamai 20 ir 9) [112, 21–23]. Šis atokvėpis Gedimino buvo gerai išnaudotas. Su juo sietinas ir Lietuvos valstybės sostinės Vilniuje įtvirtinimas, kurio netiesioginiu atgarsiu laikytinas dominikonų bažnyčios pastatymas Vilniuje „prieš dvejus metus“ iki 1323 m. sausio 25 d. Gedimino laiško [37, 47], taigi 1321 m., ruošiantis sąjungos su Ryga atnaujinimui ir krikšto akcijai. Tad Lietuvos metraščių sudėlioti svarbiausi Gedimino laikų akcentai – Volynės, Kijevo užėmimas, sostinės perkėlimas į Vilnių – yra vienaip ar kitaip susiję su pirmuoju akcentu – pergale Žemaitijoje, kuri davė postūmį tolesniems

Gedimino veiksams [14]. Visa tai rodo, kad Medininkų mūšį galima priskirti lemtin-giems Lietuvos mūšiams.

27. Irpenės mūšis, 1323 m. balandis. Anot XVI a. pr. Lietuvos metraščių, Lietuvos valdovas Gediminas sumušė Aukso ordai pavaldaus Kijevo kunigaikščio Stanislovo kariuo-menę prie Irpenės upės netoli Kijevo ir užėmė Kijevo žemę [26, 69].

Šis mūšis yra vienas problemiškesnių. Iš vienos pusės, jei pasikliautume Lietuvos metraščių pasakojimu, jo reikšmė, regis, neabejotina: pergalė prie Irpenės atvėrė Gediminui kelią į Kijevą (nors po to dar sekė ilga paties Kijevo apgula) [142, 33–35]. Iš kitos pusės, kai kurie istorikai apskritai atmeta pasakojimą apie Gedimino žygį į Kijevą ir Irpenės mūšį, lai-kydami jį grynai literatūriniu ir legendiniu [163]. Kita vertus, šios abejonės, ypač po detalios Stepheno Christopherio Rowello analizės, atrodo nepakankamai pagrįstos. Diskutuojama ir dėl mūšio datavimo – šiuo klausimu patikimiausią 1323 m. datą taip pat pateikė S. Rowellas [124, 102–106]. Kita vertus, net ir priimdami šio pasakojimo esminį istoriškumą, negalime būti tikri dėl jo tikslumo, tad mūšio prie Irpenės reikšmė šių įvykių eigoje nėra pakankamai aiški, kad galėtume šį mūšį laikyti lemtingu.

28. Šaukoto (Santolės) mūšis, 1331 m. rugpjūčio 17 d. Livonijos krašto magis-tras Eberhardas fon Monheimas surengė žygį greičiausiai į Šaukoto (*Santhole, Santkore, Sandoten*) žemę Žemaitijoje ir ją nuniokojo. Grįžtantį su grobiu jį pasivijo Lietuvos valdovo Gedimino vedama lietuvių ir rusėnų kariuomenė, kuri tuo metu buvo surinkta žygiui į Prūsiją. Įvyko mūšis ir Lietuvos kariuomenė buvo priversta bėgti; žuvo 500 lietuvių ir rusė-nų, sužeistas Gediminas, iš kryžiuočių pusės žuvo 2 Ordino riteriai ir 40 karių [104, 487; 105, 82; 137, 66; 123, 77–78; 36, 285]. Mūšio vieta istoriografijoje tiksliau nebuvo lokalizuota, bet tikėtina, kad jos užrašymai Hermano Vartbergiečio (*Santhole*), Vygando Marburgiečio (*Santkore*) ir Johano Renerio (*Sandoten*) kronikose taisytni į *Sauckote* – Šaukotas: vidu-ramžių rašyboje dažnai painiojamos raidės n ir u, t ir c.

Alvydas Nikžentaitis 1331 m. Livonijos magistro žygį pavadino „ypač dideliu“ (mū-šio neišskirdamas) ir pabrėžė, kad juo ilgą laiką ginkluotu konfliktu su Ryga (1297–1330) užimta livoniškoji Ordino šaka atnaujino karą prieš Lietuvą [111, 46–47]. Šaukoto mūšis turi simbolinę reikšmę, bet lemtingi pokyčiai su juo nesietini.

29. Galialaukių mūšis, 1338 m. rugpjūčio 14 d. Vokiečių ordino maršalo Henriko Dusmerio vadovaujami kryžiuočiai Galialaukiuose pastoj kelią lietuviams, grįžtantiems po 3 dienų niokojamo žygio į Prūsiją. Vygando Marburgiečio teigimu, lietuvių kariuomenė buvo gausesnė 3 kartus, bet ją sudarė daugiausia bajorų valdiniai. Kryžiuočiai palaužė lietu-vių rikiuotę ir privertė juos trauktis. Anot Vygando Marburgiečio, žuvo apie 1 220 lietuvių. Tačiau kryžiuočiai, irgi patyrę didelių nuostolių, nepajėgė persekioti atsitraukiančių lietu-vių ir dar baiminosi lietuvių pasalų [104, 495–497; 105, 224–226].

Mūšio rezultatas faktiškai buvo artimas lygiosioms ir reikšmingesnių pasekmių jis ne-turėjo.

30. Strėvos mūšis, 1348 m. vasario 2 d. Vokiečių ordino kariuomenė, nuniokojusi Trakų kunigaikštystę, ties Nemuno ir Strėvos santaka buvo pavyta didelės Lietuvos ka-riuomenės, vadovaujamos Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo ir Trakų kunigaikščio Kęstučio. Įvykusiame mūšyje kryžiuočiai įveikė Lietuvos kariuomenę. Žuvo iki 10–12 tūkst. lietuvių, tarp jų Gediminaičiai Narimantas ir turbūt Manvydas. Nemažų nuostolių patyrė ir kryžiuočiai: anot Hermano Vartbergiečio, žuvo 8 Ordino broliai ir 42 kilmingieji, eiliniai kariai neskaičiuoti [104, 510–513; 105, 98–99; 137, 75–76; 47, 146; 46, 617–618; 45, 593; 38, 415; 39, 267–268; 6, 737; 135, 741; 5, 12].

Tai buvo vienas iš didesnių Lietuvos pralaimėjimų XIV amžiuje. Dėl to 1348–1349 m. Lietuvai teko pergyventi vidinę krizę ir kone visų kaimynų bandymus ją pasinaudoti. Iškart po mūšio kryžiuočiai kelis kartus nuniokojo Žemaitiją, pirmą kartą sudegino Veliuonos pilį. Nuo Lietuvos atsimetė Smolenskas, kurio kariai kovėsi Strėvos mūšyje, ir Pskovas (1349 m.). Švedijos karalius Magnus Eriksonas puolė Strėvos mūšyje žuvusio Narimanto valdas Naugardo žemėje ir 1348 m. rugpjūčio 6 d. užėmė bei sudegino Orechovo pilį. Kuriam laikui pašlijo net Algirdo ir Kęstučio santykiai: sutrikdytas nesėkmių Kęstutis be Algirdo žinios bandė derėtis dėl krikšto. Lenkijos karalius Kazimieras Didysis 1349 m. rudenį, naudodamasis sunkia Lietuvos padėtimi, puolė Lietuvos valdas Volynėje. Visa tai leidžia Strėvos mūšį laikyti lemtingu pralaimėjimu, turėjusiu ilgalaikių pasekmių: Lietuva neteko įtakos kai kuriose Rusijos žemėse ir įsivėlė į ilgametį konfliktą su Lenkija dėl Volynės [18].

31. Vobelio mūšis, 1361 m. kovo 20 d. Lietuvos Rusiją pulti bandžiusios Rastenburgo viršininko Henriko fon Kranichsfeldo pajėgos apsistojo prie ką tik Kęstučio sugriautos Ekersbergo pilies. Žvalgai užtikio 500 lietuvių vyrų pėdsakus ir, pasekę jais, užklupo Kęstučio, Patriko ir Algirdo vadovaujamą kariuomenę jos stovykloje prie Vobelio (dab. Ubliko) ežero. Žuvo 100–130 lietuvių, o Kęstutis pateko į kryžiuočių nelaisvę [104, 527–531; 105, 109–113; 137, 81; 114, 80–81].

Nors Kęstučio patekimas į nelaisvę tuo kartu buvo sukrėtimas Lietuvai, jis pabėgo iš Marienburgo pilies tų pačių metų lapkričio 16 ar 18 d., vykstant deryboms dėl jo išpirkimo. Didesnių pasekmių šis mūšis neturėjo [82; 24; 23].

32. Mėlynųjų Vandenų mūšis, 1362 (1363) m. ruduo. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo vadovaujama Lietuvos kariuomenė sumušė totorių kunigaikščių Kočiubėjaus, Kutlubugos ir Dmitrijaus vadovaujamą kariuomenę ir užėmė Podolę bei galutinai į Lietuvos valstybę įjungė Kijevą [170, 66; 162, 75; 26, 235–300].

Mėlynųjų Vandenų mūšis, nors apie jį trūksta tikslesnės informacijos, laikytinas vienu iš lemtingų mūšių Lietuvos istorijoje – jis lėmė Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžios plėtimąsi teritorijose pietų Rusijoje įtvirtinimą. „1362 m. įvykiai lėmė, kad buvo panaikinta daugelio Ukrainos žemių, tada galutinai prijungtų prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, gyventojų ekonominė ir politinė priklausomybė, sunkios ir reguliarios duoklės bei tiesioginė politinė Ordos valstybės kontrolė. Ordos teritorinės valdos dėl 1362 m. įvykių šiaurės vakarų regione prie Juodosios jūros atsitraukė iki pakrantės zonos Dniestro ir Pietų Bugo žemupyje, o prie Dniepro – iki Vorsklos upės, kurios vaga ėjo siena su Ordos stepe. Aukso ordos nelaisvės grandinės, sukausčiusios vidurio Ukrainą, nutraukimo tiesioginis rezultatas buvo galutinis jos žemių – Kijevo, Voluinės, didesnės Podolės dalies ir Severų Černigovo – įtvirtinimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sudėtyje“, – padarė išvadą ukrainiečių istorikas Feliksas Šabuldo, išsamiausiai išanalizavęs šį mūšį [129, 56]. „LDK prisidėjo ir prie visos Aukso Ordos viešpatavimo sistemos laipsniško suirimo. Susidarė palankios sąlygos LDK sudėtyje vystytis ukrainiečių etnosui,“ – apie šio mūšio pasekmes rašo Romas Batūra [28, 11].

33. Trostnos mūšis, 1368 m. lapkričio 21 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo ir Kęstučio vadovaujamai Lietuvos kariuomenei ir Tverės kunigaikščio Mykolo bei Smolensko pulkams, žygiuojantiems į Maskvą, ties Trostnos upeliu (greičiausiai į pietus nuo Maskvos) kelią pastojų paskubomis surinkta gana nedidelė Maskvos kariuomenė (sargybos pulkas), vadovaujama karvedžių Dmitrijaus Minino ir Akinio Fiodorovičiaus Šubos. Abu Maskvos karvedžiai ir daugelis bajorų žuvo [162, 88–90; 172].

Aleksandro Belo žodžiais tariant, „pergalė Trostnos mūšyje atvėrė Algirdui kelią į Maskvą, kurios 3 dienų apgula vis dėlto buvo nesėkminga“ [145]. Pati Maskvos apgula

turėjo simbolinę reikšmę ir buvo Algirdo galios demonstracija, neturėjusi didesnių pasekmių, tad jos šešėlyje likęs Trostnos mūšis juo labiau negali būti laikomas lemtingu. Be kita ko, tai buvo pirmas mūšis, kuriame dalyvavo Vytautas Kęstutaitis.

34. Rūdavos mūšis, 1370 m. vasario 17 d. Algirdo ir Kęstučio vadovaujamai kariuomenei įsiveržus į Sembą ir apgulus Rūdavos pilį, apgultiesiems į pagalbą atėjo Vokiečių ordino kariuomenė, vadovaujama didžiojo magistro Vinricho fon Kniprodės ir maršalo Heningo Šindekopfo. Prie Rūdavos pilies, o vėliau ir į šiaurę nuo jos įvyko mūšis, kuriame žuvo 26 Ordino broliai, įskaitant maršalą Heningą Šindekopfą, Brandenburgo komturą Kunoną fon Hatenšteiną ir Redeno komturą Henriką fon Korvicą, taip pat 150 kitų karių (galbūt knechtų). Lietuvos kariuomenė sėkmingai atsitraukė, atsitraukimo metu žuvo didžiūnas Vaišvilas; Hermanas Vartbergietis nurodė mūšyje žuvus 5 500 Lietuvos karių, bet pridūrė, kad tai buvę „visų pirma rusėnai“, o tai rodo, kad labiau nukentėjo ne pagrindinė kariuomenės dalis [104, 565–568; 105, 142–143; 137, 95–96; 114, 89–91; 59, 89–90; 39, 293; 34, 479–480].

Šio mūšio pralaimėtoju laikytinas Ordinas, bet rezultatas buvo artimas lygiosioms. Mūšis nepadarė didesnės įtakos nė vienos iš kariaujančių pusių kariniam pajėgumui ir nepakeitė jėgų pusiausvyros [70, 67; 102, 77–92; 17].

35. Palangos mūšis, 1372 m. spalio 20 d. Livonijos magistrui su palyda grįžtant iš Prūsijos į Livoniją, 350 lietuvių sargybos pulkas pastojė jam kelią prie Šventosios upės ties Palanga. Jis netikėtai užpuolė kryžiuočius, magistro vežimui persikėlus per upę. Pirmajame susidūrimo žuvo 10 magistro palydovų, vienas Ordino brolis sužeistas. Po visą dieną trukusios kovos lietuviai buvo priversti atsitraukti [137, 102–103; 116, 135–137].

Tai – vienas iš mažesnių mūšių, neturėjęs didesnės reikšmės.

36. Kaltinėnų mūšis, 1375 m. liepos mėn. Žemaičiai prie upės tarp Vaikių (prie Viduklės) ir Kaltinėnų sumušė Ragainės komturą Gerhardo Baldės vedamus karius, tarp kurių buvo Ragainės konvento kariai ir 300 didžiojo maršalo vyrų. Žuvo komturas Gerhardas ir 11 Ordino riterių, 48 kiti kariai, į nelaisvę pateko 1 Ordino riteris, kuris paaukotas dievams [104, 578, 582–583; 105, 150, 153; 137, 108–109; 59, 97; 3, 23–26].

Tai – vidutinio dydžio mūšis, vykęs intensyvių Lietuvos puldinėjimų fone ir neturėjęs toli siekiančių pasekmių.

37. Mstislavlio mūšis, 1386 m. balandžio 20 d. Skirgailos, Kaributo, Lengvenio, Konstantino Algirdaičio ir Vytauto Kęstutaičio vadovaujama Lietuvos kariuomenė puolė Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo Ivanovičiaus kariuomenę, kuri buvo apgulusi Mstislavlio pilį. Sviatoslavas, pastebėjęs besitartinantį priešą, išžygiavo prieš Lietuvos kariuomenę, bet patyrė pralaimėjimą ir pats žuvo su daugeliu savo karių, kunigaikščių ir bajorų [170, 64; 98, 319–320].

Mūšyje žuvo svarbiausias prieš savo brolių maištavusio Polocko kunigaikščio Andriaus Algirdaičio sąjungininkas. Tai vėliau padėjo numalšinti ir šį maištą, atkurti tvarką LDK ir paruošti ją krikšto akcijai. Tačiau lemtingi to meto įvykiai (Jogailos karūnavimas Lenkijos karaliumi, jo ir Lietuvos krikštas) klostėsi ne kaip šio mūšio pasekmės, todėl lemtingu mūšis nelaikytinas.

38. Antrasis Medininkų mūšis, 1389 m. kovo mėn. Žemaičiai Medininkų žemėje, prie pelkės, užklupo kraštą niokojusius kryžiuočius, vadovaujamus Klaipėdos komturą Markvardo fon Rašau ir Sembos vyskupo teisėjo Kunono fon Štokheimo. Jono Posilgiečio teigimu, mūšyje žuvo 4 Ordino broliai (*herren*; tarp jų – fon Kverfurtas ir fon Štokheimas) ir 66 vyrai [114, 157]. Anot Vygando Marburgiečio, mūšyje žuvo brolis fon Kverfurtas, „kuris buvo užmuštas su 60 karių ir daugiau kaip 70 kilmingųjų“ [104, 637–638; 105, 196]. Nors

nenurodyta, su kokiais kariais buvo užmuštas brolis fon Kverfurtas, aišku, kad tai negalėjo būti Ordino broliai (tiek jų negalėjo būti Klaipėdos komtūro žinioje; Jono Posilgiečio informacija čia akivaizdžiai tikslesnė). Greičiausiai Vygando pranešimą reikia suprasti taip, kad žuvo 60 Klaipėdos komtūrijos ir 70 Sembos vyskupystės karių. Abu kronikininkai sutaria, kad Klaipėdos komtūras buvo paimtas į nelaisvę ir paaukotas dievams.

Romo Batūros vertinimu, „1389 m. mūšis ir pergalė yra vienas iš didžiausių visame 250 m. Lietuvos gynybiniame kare prieš vokiečius, Kryžiuočių ordino agresiją“ [31, 16], tačiau Vytenis Almonaitis jį mini tik kaip argumentą, kad „tuo metu kryžiuočiai Žemaitijoje jokios valdžios neturėjo“ [4, 108–109]. Istoriografijoje jam skiriama nedaug dėmesio. R. Batūros vertinimą greičiausiai lėmė klaidingas 60 karių traktavimas kaip Ordino riterių, nes 5 realiai žuvę Ordino riteriai (įskaitant komtūrą) tokio vertinimo nepagrįstų.

39. Rudaminos mūšis, 1394 m. rugsėjo pradžia. Vytauto ir Kaributo vadovaujamai Lietuvos kariuomenei artinantis prie Vilnių apgulusių kryžiuočių pozicijų, didysis magistras Konradas fon Jungingenas pasiuntė 4 vėliavas su 400 karių kontrapuolimui. Rudaminoje ties upeliu ir pelke kryžiuočiai netikėtai užpuolė Vytauto kariuomenę (anot Jono Posilgiečio, 10 kartų didesnę) ir privertė ją bėgti. Anot Vygando Marburgiečio, žuvo 500 vyrų, buvusių po Vytauto vėliava, paimtas į nelaisvę Belzo kunigaikštis Ivanas. Anot Jono Posilgiečio, kryžiuočiai paėmė 6 lietuvių vėliavas [104, 558–559; 105, 211–212; 114, 194–195].

Šis mūšis liko svarbesnio įvykio – Vilniaus apgulos (1394 m. rugpjūčio 29 – rugsėjo 21 d.) – šešėlyje. Apgula kryžiuočiams baigėsi nesėkmingai, o pergalė Rudaminos mūšyje didesnės įtakos jos eigai nepadarė.

40. Vorsklos mūšis, 1399 m. rugpjūčio 12 d. Totoriai, vadovaujami Aukso ordos chano Timūro Kutlugo ir bekliari-beko Edygos, sutriuškino Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vadovaujamą Lietuvos ir sąjungininkų kariuomenę, siekusią grąžinti į valdžią nuverstą Aukso ordos chaną Toktamyšą. Vytauto kariuomenei talkino 400 iečių iš Lenkijos ir Mazovijos riterių, 100 Vokiečių ordino iečių, tuo metu faktiškai nepriklausomi žemaičiai (Vytauto perleisti Vokiečių ordino valdžiai, bet jo nepajungti), Moldavijos pajėgos. Žuvo didelė dalis kariuomenės, tarp jų Jogailos vyresnieji broliai Andrius ir Demetrijus, taip pat Mykolas Jaunutaitis, iš viso 50 ar 74 kunigaikščiai, iš kryžiuočių – Ordino vasalais tapę Vytauto brolėnai Jonas ir Tomas Survilos, 9 Ordino riteriai, iš lenkų – Krokuvos vaivada ir Vakarų Podolės vietininkas Spitekas iš Melštyno, Varšius iš Michovo, Plocko vaivada Abraomas Socha, Čersko vaivada Jonas Pilikas. Pačiam Vytautui, jo broliui Žygimantui ir pusbroliui Švitrigailai, Ragainės komtūrai Markvardui Zalcbachui su dar 2 Ordino riteriais pavyko pabėgti [49, 226–229; 114, 229–231; 156, 394–395; 125].

Vorsklos pralaimėjimo pasekmės istoriografijoje vertinamos nevienodai. Zenonas Ivinskis teigė, kad „po Timuro mirties prasidėję totorių vidaus ginčai neleido jiems išnaudoti įgytos pergalės“ [74, 319]. Edvardo Gudavičiaus vertinimu, „nekalbant apie tai, kad žuvo didelės karinės jėgos, kartu sudužo visi Vytauto politiniai užmojai. Ne tik tai jo planai įsigalėti Rytuose, bet, kadangi žlugo visas Vytauto kryžiaus žygio planas, <...> jam tuoj pat vėl teko pripažinti Jogailos viršenybę, kuri jau praktiškai buvo pašalinta darant Salyno sutartį“ [67]. S. Rowello teigimu, „Vorsklos nesėkmė – tikrai ne smulkmena, bet, kaip rašė Haleckis, jos reikšmę daugelis istorikų perdėjo. Nėra protinga vaizduoti buvus tiesioginę ryšį tarp Vytauto karių ir ambicijų sutriuškinimo prie Vorsklos bei 1401 m. sudarytos Lietuvos-Lenkijos unijos“ [125, 82]. Kad ir kaip vertintume Vorsklos reikšmę totoriams bei Lietuvos ir Lenkijos santykiams, turime pripažinti, kad vienokia ar kitokia įtaka ir jiems

buvo, tačiau labiausiai Vorsklos pralaimėjimas paveikė pačią Lietuvą, privertęs Vytautą peržiūrėti savo ambicijas ir planus. Todėl šis mūšis laikytinas lemtingu.

41. Liubutsko mūšis, 1402 m. Riazanės kunigaikščio sūnus Rodoslavas Olegovičius bandė pulti Brianską, bet ties Liubutsku kelią jam pastojо Lietuvos kunigaikščiai – Simonas Lengvenis Algirdaitis ir Starodubo kunigaikštis Aleksandras Patrikijevičius. Jie sumušė Riazanės kariuomenę ir, paėmę patį Rodoslavą į nelaisvę, nusiuntė jį Vytautui [168, 150].

Šis mūšis – gana smulkus epizodas LDK rytinio pasienio kovose, iš jo pasekmių išsiskiria tik po trejų metų už Rodoslavą gauta nemaža 3 000 rublių išpirka.

42. Žalgirio mūšis, 1410 m. liepos 15 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ir Lenkijos karaliaus Jogailos vadovaujama Lenkijos ir Lietuvos kariuomenė sumušė Vokiečių ordino kariuomenę. Žuvo Vokiečių ordino didysis magistras Ulrichas fon Jungingenas kartu su 211 kitų Ordino riterių. Bendras žuvusiųjų skaičius vengrų pasiuntinių 1410 m. laiške nurodomas apie 8000 „iš abiejų pusių“ [86, 437, 445].

Tai – neabejotinai žymiausias ir reikšmingiausias viduramžių Lietuvos mūšis, lėmęs Vokiečių ordino galybės pabaigą ir keitęs geopolitinę situaciją Vidurio Europoje: regionine galybe vietoj Vokiečių ordino tapo Lietuvos ir Lenkijos sąjunga. Mūšio lemtingumas yra pakankamai atskleistas įvairiakalbėje istoriografijoje, kuri, ko gero, yra gausesnė nei visų kitų viduramžių Lietuvos mūšių kartu paėmus [92; 132; 56; 33; 110; 87; 151; 86].

43. Kotelno mūšis, 1426 m. rugpjūtis. Žygio į Pskovo žemę metu Vytautui su didele kariuomene apgulus Voronačo pilį (rugpjūčio 5–25 d.), atskiras jo kariuomenės būrys (anot Pskovo metraščių, 7 000 karių) iš lietuvių ir totorių ties Kotelno pilimi užklupo Pskovo posadnikų Silvestro Leontjevičiaus ir Fiodoro Šibalkiničiaus kariauną, kurioje buvo 400 vyrų. Žuvo 17 Pskovo vyrų, o 13 pateko į nelaisvę. Anot Pskovo metraščių, žuvo daug ir lietuvių bei totorių [160, 36–37; 161, 41, 122–123], kurie esą buvo sumušti ežere [169, 263].

Sprendžiant iš patikimesnio pskoviečių skaičiaus, mūšis buvo nedidelis, faktiškai minimalus. Nurodytu lietuvių skaičiumi (7 000) pasikliauti negalima, nes, sprendžiant iš aprašymo, kova buvo atkakli, atnešusi nuostolių abiem pusėms, taigi jėgos turėjo būti apylygės arba lietuvių buvo tik truputį daugiau. Belaisvių paėmimas nedviprasmiškai rodo lietuvių pergalę, todėl pasitaikančius šio mūšio vertinimus, kaip lietuvių pralaimėjimo, neva priverstusio Vytautą sudaryti paliaubas [146, 246], reikia atmesti.

44. Ašmenos mūšis, 1432 m. gruodžio 8 d. Netrukus po Ašmenos perversmo, kurio metu Švitrigaila buvo nušalintas nuo valdžios Lietuvos valstybės centre, Švitrigaila surengė didelį žygį ir grįžo į Ašmeną. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio kariuomenė čia sumušė jo kariuomenę [16, 112–113, 256–257].

Ašmenos mūšis sugriovė Švitrigailos planus greitai atkurti iki perversmo buvusią padėtį ir konfliktas užsitęsė, tačiau lemtingas lūžis buvo pasiektas tik Pabaisko mūšyje.

45. Pabaisko (Ukmergės, Šventosios) mūšis, 1435 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio kariuomenė (apie 12 000 vyrų), vadovaujama jo sūnaus Mykolo, su pagalbiniais pulkais iš Lenkijos (apie 3 000 vyrų) įveikė savo varžovą Lietuvos didįjį kunigaikštį Švitrigailą, remiamą Vokiečių ordino Livonijos šakos (apie 12 000 vyrų Livonijos kariuomenė ir 8 000 – paties Švitrigailos su totoriais) [15; 16, 130–142]. Žuvo Livonijos krašto magistras Frankas fon Kerskorfas, 7 Ordino komturai (žuvusių eilinių Ordino brolių skaičius nežinomas), Švitrigailos pusbrolis Žygimantas Kaributaitis ir dar 14 Švitrigailai tarnavusių kunigaikščių [16, 227, 237].

Pabaisko mūšis lėmė 1432–1438 m. Lietuvos vidaus karo baigtį. Vokiečių ordinas, iki tol rėmęs Švitrigailą, buvo priverstas sudaryti Bresto taiką su Lietuva ir Lenkija, o iš

mūšio lauko pabėgęs Švitrigaila dar kurį laiką gynėsi tik Ukrainos žemėse. Prasidėjęs kaip dinastinis konfliktas, 1434 m. šis karas įgijo socialinį bei etninį pobūdį. Siekdamas sutelkti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenę Žygimantas Kęstutaitis 1434 m. Trakų privilegija sulaukė lietuvių ir rusėnų bajorijos socialines teises ir suteikė naujų teisių Lietuvos bajorijai. Pergalė Pabaisko mūšyje reiškė ir šios jo politikos pergalę. Savo ruožtu tai paskatino lietuvių ir rusėnų visuomenių politinę bei kultūrinę sintezę ir lėmė tolesnę Lietuvos valstybės raidą. Šiuo aspektu Pabaisko mūšį galima laikyti lemtingu mūšiu – tai buvo kova ne su išorės priešais, bet vidaus kova dėl tolesnės Lietuvos valstybės raidos krypties [16, 120–129, 166–192].

3 lentelė. Svarbesnių Lietuvos viduramžių mūšių išsidėstymas laiko skalėje

1191	1221	1241	1261	1281	1301	1321	1341	1361	1381	1401	1421
1192	1222	1242	1262	1282	1302	1322	1342	1362	1382	1402	1422
1193	1223	1243	1263	1283	1303	1323	1343	1363	1383	1403	1423
1194	1224	1244	1264	1284	1304	1324	1344	1364	1384	1404	1424
1195	1227	12 45*	1265	1285	1305	1325	1345	1365	1385	1405	1425
1196	1226	1246	1266	1286	1306	1326	1346	1366	1386	1406	1426
1197	1227	1247	1267	1287	1307	1327	1347	1367	1387	1407	1427
1198	1228	1248	1268	1288	1308	1328	1348	1368	1388	1408	1428
1199	1229	1249	1269	1289	1309	1329	1349	1369	1389	1409	1429
1200	1230	1250	1270*	1290	1310	1330	1350	1370	1390	1410	1430
1201	1231	1251	1271	1291	1311	1331	1351	1371	1391	1411	1431
1202	1232	1252	1272	1292	1312	1332	1352	1372	1392	1412	1432
1203	1233	1253	1273	1293	1313	1333	1353	1373	1393	1413	1433
1204	1234	1254	1274	1294	1314	1334	1354	1374	1394	1414	1434
1205	1235	1255	1275	1295	1315	1335	1355	1375	1395	1415	1435
1206	1236	1256	1276	1296	1316	1336	1356	1376	1396	1416	1436
1207	1237	1257	1277	1297	1317	1337	1357	1377	1397	1417	1437
1208	1238	1258	1278	1298	1318	1338	1358	1378	1398	1418	1438
1209	1239	1259	1279	1299	1319	1339	1359	1379	1399	1419	1439
1210	1240	1260	1280	1300	1320	1340	1360	1380	1400	1420	1440

Sutartiniai žymėjimai:

1205	Lietuvos pralaimėtas mūšis
1399	Lietuvos pralaimėtas lemtingas mūšis
1259	Lietuvos laimėtas mūšis
1260	Lietuvos laimėtas lemtingas mūšis
1270*	Metai, kuriais įvyko 2 mūšiai

IŠVADOS

Mūšiu laikytinos kautynės, kuriose dalyvauja ne mažesni daliniai, kaip galintys turėti atskirą vėliavą. Tai gali būti dalinio kunigaikščio kariauna ar didžiojo valsčiaus, žemės kariuomenė. Žemutine kiekybine mūšio dalyvių riba laikytina ne mažiau kaip 300 karių iš kiekvienos kariaujančios pusės dalyvavimas kautynėse. Mažesnėms kautynėms taikytinas susirėmimo terminas. Mūšio istorinę reikšmę tikslinga vertinti pagal jo poveikį tolesnei politinių ir karinių įvykių raidai. Mūšis, padaręs reikšmingą įtaką bent artimiausio jam dešimtmečio kontekste, laikytinas lemtingu.

1203–1435 m. Lietuvos istorijoje galima laikyti didžiųjų Lietuvos viduramžių mūšių epocha. Mūšių gausą šiuo laikotarpiu lėmė iš esmės du Lietuvos kovų frontai – karas su kryžiuočiais ir ekspansija Rusioje. Iš šiame straipsnyje aptartų 45 šio laikotarpio mūšių 27 mūšiai buvo su kryžiuočiais ir kalavijuočiais (su pastaraisiais – 4), 14 mūšių Rusioje ir dėl Rusios (su rusėnais ir totoriais), 2 mūšiai su lenkais ir 2 vidaus karo mūšiai. Rusios frontas, šioje statistikoje atrodantis perpus kukliau, vis dėlto vargu ar nusileido kovų su kryžiuočiais frontui, nes apie kovas Rusioje mūsų turima informacija yra fragmentiškesnė.

Straipsnyje išskirta 10 mūšių, kuriuos galima pavadinti lemtingais. Tai – Saulės (1236 m.), Durbės (1260 m.), Aizkrauklės (1279 m.), Garuozos (1287 m.), Medininkų (1320 m.), Strėvos (1348 m.), Mėlynųjų Vandenių (1362 m.), Vorsklos (1399 m.), Žalgirio (1410 m.) ir Pabaisko (1435 m.) mūšiai. Daugelis jų jau yra nusipelnę dėmesio istoriografijoje, tačiau Garuozos, Medininkų, o iš dalies ir Aizkrauklės mūšiai dar nepakankamai aptarti.

Taip pat pažymėtina, kad dėl duomenų stokos sunku įvertinti kai kurių mūšių reikšmę. Lemtingumo požymių galima įžvelgti Ruopažių (1205 m.), Usviatų (1226 m.), Toropeco-Usviatų (1245 m.), Protvos-Zubcovo (1249 m.), Irpenės (1323 m.) mūšiuose.

Nors istoriografijoje daugiau dėmesio skiriama pergalmėms, beveik pusė, tai yra 20, iš čia aptartų mūšių buvo lietuvių pralaimėti, tarp jų du iš jų – lemtingi (Strėvos ir Vosklos). Jie padarė daug žalos to meto Lietuvos valstybės padėčiai. Tai rodo, kad nors Lietuvos valstybei ir sekėsi išlaikyti iniciatyvą XIII–XV a. kovose, tai padaryti buvo nelengva, už tai reikėjo sumokėti ir skaudžiais pralaimėjimais (3 lentelė).

Vienuolika iš aptartų mūšių vyko dabartinės Lietuvos teritorijoje ir galėtų tapti Lietuvos archeologų tyrimų objektu, tačiau tik dviejų mūšių (Pabaisko 1435 m. ir Palangos 1372 m.) vietą galima pakankamai tiksliai apibrėžti, o dar dviejų (Strėvos 1348 m. ir Rudaminos 1394 m.) vieta gali būti nustatyta kiek tiksliau nei daugelio kitų. Žinoma, tai neužkerta kelio kelti hipotezes ir jas tikrinti archeologiniais metodais ir dėl kitų dažnai labai netiksliai ar hipotetiškai lokalizuotų mūšių. Už Lietuvos ribų archeologiškai būtų perspektyvu tyrinėti mūšius, vykusius prie arba ant gerai lokalizuojamų ežerų, kuriuose gali būti paskendę nemažai to meto karinės amunicijos (Usviatų 1226, 1245 m., Žižicos 1245 m., Kotelno 1426 m. – Rusijoje, Nebelio 1262 m. – Ukrainoje).

Gauta 2020 08 05

Priimta 2020 10 03

Šaltiniai ir literatūra

- [1] ALIŠAUSKAS, Kazys. Kautynės. *Lietuvių enciklopedija*. T. 11. Boston, 1957, p. 245–246.
- [2] ALIŠAUSKAS, Kazys. Mūšis. *Lietuvių enciklopedija*. T. 19. Boston, 1959, p. 430–431.
- [3] ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas, 2013.

- [4] ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1998.
- [5] Annales expeditialis Prussici, 1223–1414. Hrsg. Ernst Strehlke. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1866, Bd. 3, S. 5–12.
- [6] ARGENTINENSIS, Albertus. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1863, Bd. 2, S. 736–737.
- [7] BARANAUSKAS, Tomas; BARANAUSKIENĖ, Inga. *Viduramžių Lietuvos viešpačiai*. Portretų autorius Artūras Slapšys. 2 leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2015.
- [8] BARANAUSKAS, Tomas; ZABIELA, Gintautas. *Saulės mūšio pėdsakų paieškos*. Vilnius, 2016.
- [9] BARANAUSKAS, Tomas. Galialaukių mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 6. Vilnius, 2004, p. 355–356.
- [10] BARANAUSKAS, Tomas. *Garuozos mūšis: šaltiniai ir interpretacijos*. Joniškis, 2017.
- [11] BARANAUSKAS, Tomas. Ką lėmė Aizkrauklės mūšis? *Lietuvos aidas*, 2020 03 21, Nr. 12, p. 6; 2020 04 04, Nr. 13, p. 9.
- [12] BARANAUSKAS, Tomas. Lietuvių pergalei Karusės ledo mūšyje – 750. *Lietuvos aidas*, 2020 02 08, Nr. 6, p. 6–7.
- [13] BARANAUSKAS, Tomas. *Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius: Vaga, 2000.
- [14] BARANAUSKAS, Tomas. Medininkų mūšis – legendinė Gedimino laikų pergalė Žemaitijoje. *Lietuvos aidas*, 2020 08 01, Nr. 27, p. 9; 2020 08 08, Nr. 28, p. 9.
- [15] BARANAUSKAS, Tomas. Pabaisko mūšyje dalyvavusių kariuomenių sudėtis ir skaičiai. *Lituanistica*, 2016, t. 62, Nr. 3 (105), p. 161–169.
- [16] BARANAUSKAS, Tomas. *Pabaisko mūšis: šaltiniai ir interpretacijos*. Vilnius, 2019.
- [17] BARANAUSKAS, Tomas. Rūdavos mūšis – kieno pergalė, kieno pralaimėjimas? 650 metų mūšio jubiliejų pasitinkant. *Lietuvos aidas*, 2020 02 22, Nr. 8, p. 7; 2020 02 29, Nr. 9, p. 4.
- [18] BARANAUSKAS, Tomas. Strėvos mūšis: pralaimėjimas, nepalaužęs Lietuvos. *Lietuvos aidas*, 2020 01 25, Nr. 4, p. 6–7.
- [19] BARANAUSKAS, Tomas. Trojanovo mūšis – didžiausia viduramžių Lietuvos pergalė prieš Lenkiją. *Lietuvos aidas*, 2020 06 27, Nr. 23, p. 8–9.
- [20] BARANAUSKAS, Tomas. Turaidos mūšis – Vytenio ginklo ir diplomatijos pergalė. *Lietuvos aidas*, 2020 07 18, Nr. 25, p. 6; 2020 07 25, Nr. 26, p. 6.
- [21] BARANAUSKAS, Tomas. Voplaukio mūšis. *Lietuvos aidas*, 2020 06 13, Nr. 21, p. 10–11.
- [22] BARANAUSKIENĖ, Inga. *Durbės mūšis: istorija, priežastys, pasekmės*. Telšiai, 2010.
- [23] BARANAUSKIENĖ, Inga. Kęstučio pabėgimo peripetijos. *Voruta*, 2006 06 17, Nr. 12 (606), p. 1, 4–5; 2006 07 01, Nr. 13 (607), p. 6–7; 2006 07 15, Nr. 14 (608), p. 7.
- [24] BARONAS, Darius. Kęstučio pabėgimas iš Marienburgo. *Lietuvos istorijos studijos*, 2003, Nr. 11, p. 23–33.
- [25] BATŪRA, Romas; SALATKIENĖ, Birutė; SMILGYS, Hubertas; PURONAS, Vilius. *Saulės (Šiaulių) mūšis Europos kontekste. Mūšio tarptautinė reikšmė, atminties tradicija, įamžinimo epopėja*. Šiauliai: Saulės delta, 2018.
- [26] BATŪRA, Romas. *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą. Nuo Batu antplūdžio iki mūšio prie Mėlynųjų Vandenų*. Vilnius: Mintis, 1975.
- [27] BATŪRA, Romas. *Lietuvos pergalė Šiaulių (Saulės) mūšyje 1236 m. Mūšio tarptautinė reikšmė, atminties tradicija, mūšio laukas ir memorialas*. Šiauliai, 2005.
- [28] BATŪRA, Romas. *Mėlynųjų Vandenų mūšio pergalė 1362/1363*. Vilnius: Versmė, 2012.
- [29] BATŪRA, Romas. Mėlynųjų Vandenų mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 14. Vilnius, 2008, p. 642.
- [30] BATŪRA, Romas. Vorsklos mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 25. Vilnius, 2014, p. 428.

- [31] BATŪRA, Romas. XIV a. Medininkų žemės – Žemaitijos centro gynyba: Laukuvos ir Kaltinėnų priedanga. *Istorija*, 2004, t. 59–60.
- [32] BENNINGHOVEN, Friedrich. *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres Milicie Christi de Livonia*. Köln, 1965.
- [33] BISKUP, Marian. *Grunwaldzka bitwa. Geneza – przebieg – znaczenie – tradycje*. Warszawa, 1991.
- [34] BITSCHIN, Conrad. Fortsetzung zu Peter von Dusburgs Cronik. Herausgegeben von Max Toeppen. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1866, Bd. 3, S. 472–506.
- [35] BŁASZCZYK, Grzegorz. *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*. T. 1: Trudne początki. Poznań, 1998.
- [36] Canonici Sambiensis Epitome gestorum Prussie. Herausgegeben von Max Toeppen. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1861, Bd. 1, S. 272–290.
- [37] *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = Gedimino laiškai*. Tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C Rowell, Vilnius, 2003.
- [38] Chronicon San Petrinum Erfurtense, *Scriptores rerum prussicarum*. Leipzig, 1866, Bd. 3, S. 415.
- [39] Chronik des Franciscaner Lesemeisters Detmar vom Jahre 1101 bis 1400. *Die Lubeckischen Chroniken in niederdeutscher Sprache*. T. 1: Chronik des Franciscaner Lesemeisters Detmar, nach der Urschrift und mit Ergänzungen aus andern Chroniken. Herausgegeben von F. H. Grautoff. Hamburg: bei Friedrich Perthes, 1829, S. 1–410.
- [40] Chronik des Kanzlers Albrecht von Bardewik vom Jahre 1298 bis 1301. Ein Fragment. *Die Lubeckischen Chroniken in niederdeutscher Sprache*. T. 1: Chronik des Franciscaner Lesemeisters Detmar, nach der Urschrift und mit Ergänzungen aus andern Chroniken. Herausgegeben von F. H. Grautoff, Hamburg: bei Friedrich Perthes, 1829, S. 411–428.
- [41] *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Atsak. red. J. Kruopas. 2 papild. leid. Vilnius: Mintis, 1972.
- [42] DEDIALA, Ričardas. 1294 m. Trojanovo mūšis. *Karo archyvas*, 2016, t. 31, p. 9–30.
- [43] DEDIALA, Ričardas. 1311 m. Voplaukio mūšis: priežastys, eiga, karybos aspektai, istorinė atmintis. *Karo archyvas*, Vilnius, 2015, t. 30, p. 12–43.
- [44] DEDIALA, Ričardas. Apie nežinomąjį Daumantą, *Alkas.lt*, 2012 12 15. Prieiga per internetą: <<http://alkas.lt/2012/12/15/r-dediala-apie-nezinomaji-daumanta>>.
- [45] Die aeltere Hochmeisterchronik. Bearb. von Max Toeppen. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1866, Bd. 3, S. 519–709.
- [46] Die ältere Cronik von Oliva. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1874, Bd. 5, S. 591–624.
- [47] Die Annalen und das Necrologium von Ronneburg. *Scriptores rerum prussicarum*. Leipzig, 1863, Bd. 2, S. 142–148.
- [48] DLUGOSSIIUS, Ioannes. *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Varsaviae: Państw. Wydaw. Naukowe, 1973, lib. 5–6.
- [49] DLUGOSSIIUS, Ioannes. *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Varsaviae: Państw. Wydaw. Naukowe, 1985, lib. 10.
- [50] DUNDULIS, Bronius. Ašmenos mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 2. Vilnius, 2002, p. 113.
- [51] DUNDULIS, Bronius. Pabaisko mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 17. Vilnius, 2010, p. 195–196.
- [52] DUSBURG, Peter von. Chronicon Terrae Prussiae. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1861, Bd. 1, S. 3–319.
- [53] DUSBURGIETIS, Petras. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius: Vaga, 1985.
- [54] EHLERS, Alex. Woplauken, Battle of (1311). *The Crusades. An Encyclopedia*. Ed. Alan V. Murray. Santa Barbara, Calif. [et al.]: ABC-CLIO, 2006, Vol. 4, p. 1291.

- [55] EKDAHL, Sven. Archäologische Grabungen bei Grunwald (Tannenberg, Žalgiris) in den Jahren 2014 und 2015. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos*. Vilnius, 2016, p. 175–205.
- [56] EKDAHL, Sven. *Die Schlacht bei Tannenberg 1410. Quellenkritische Untersuchungen*. Bd. 1: Einführung und Quellenlage. Berlin, 1982.
- [57] EKDAHL, Sven. *Ieškant 1410 m. Žalgirio mūšio lauko. Nauji 2014– m. tyrimai su metalo ieškiniais = In Search of the Battlefield of Tannenberg (Grunwald) of 1410. New Research with Metal Detectors in 2014–2019 = Auf der Suche nach dem Schlachtfeld von Tannenberg 1410. Neue Forschungen mit Metalldetektoren 2014–2019 = W poszukiwaniu pola bitwy Grunwaldzkiej 1410 roku. Nowe badania z wykrywaczami metali 2014–2019*. Vilnius, 2019.
- [58] EKDAHL, Sven. Tannenberg, Battle of. *The Crusades. An Encyclopedia*, Ed. Alan V. Murray. Santa Barbara, Calif. [et al.]: ABC-CLIO, 2006, Vol. 4, p. 1145–1146.
- [59] Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941–1410). *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1866, Bd. 3, S. 13–316, 398–399.
- [60] GERMANIENĖ, Gražina. Vorutos mūšis. *Voruta*, 1993 02 18–24, Nr. 7 (97), p. 3.
- [61] GUDAVIČIUS, Edvardas ir kt. Durbės mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 5. Vilnius, 2004, p. 219.
- [62] GUDAVIČIUS, Edvardas. Aizkrauklės mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 1. Vilnius, 2001, p. 207.
- [63] GUDAVIČIUS, Edvardas. Kas kovėsi Durbės mūšyje? *Istorija*, 1987, t. 27, p. 3–21.
- [64] GUDAVIČIUS, Edvardas. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius, 1989.
- [65] GUDAVIČIUS, Edvardas. Medininkų mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 14. Vilnius, 2008, p. 571.
- [66] GUDAVIČIUS, Edvardas. Tverų mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 24. Vilnius, 2013, p. 273–274.
- [67] GUDAVIČIUS, Edvardas. Vorsklos mūšis – ne vien tik pralaimėtas mūšis. Tai ištisa politinė katastrofa. *Voruta*, 1990, Nr. 10 (13), Nr. 11 (14).
- [68] GUMULIAUSKAS, Arūnas. *Saulės mūšis*. Šiauliai, 1991.
- [69] HARARI, Y. N. The Concept of “Decisive Battles” in World History. *Journal of World History*, 2007, Vol. 18, No. 3, p. 251–266.
- [70] HECHT, Kurt. *Die Schlacht Bei Rudau 1370: Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde bei der Philosophischen Fakultät der Kgl. Albertus-Universität zu Königsberg*. Osterode: Druck von F. Albrecht, 1914.
- [71] *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, Ā. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993.
- [72] IVINSKIS, Zenonas. Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. Žemaičių karai su vokiečiais 1256–1270 m. laikotarpyje. *Karo archyvas*, 1937, t. 8, p. 5–40; 1938, t. 9, p. 5–74.
- [73] IVINSKIS, Zenonas. Durbės kautynės. *Lietuvių enciklopedija*. T. 5. Boston, 1955, p. 255–256.
- [74] IVINSKIS, Zenonas. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1978.
- [75] IVINSKIS, Zenonas. Rūdavos kautynės. *Lietuvių enciklopedija*. T. 26. Boston, 1961, p. 57–58.
- [76] IVINSKIS, Zenonas. *Saulės-Šiaulių kautynės 1236 m. ir jų reikšmė*. Kaunas, 1936.
- [77] IVINSKIS, Zenonas. Saulės-Šiaulių kautynės. *Lietuvių enciklopedija*. T. 27. Boston, 1962, p. 11–13.
- [78] IVINSKIS, Zenonas. Skuodo kautynės. *Lietuvių enciklopedija*. T. 28. Boston, 1963, p. 112–113.
- [79] IVINSKIS, Zenonas. Strėvos kautynės. *Lietuvių enciklopedija*. T. 29. Boston, 1963, p. 40–41.
- [80] JAKŠTAS, Juozas. Žalgirio mūšis. *Lietuvių enciklopedija*. T. 35. Boston, 1966, p. 158–163.

- [81] JAKŠTYS, Gintautas. Pabaisko kautynės žymiausių Lietuvos mūšių kontekste. *Pabaisko mūšis ir jo epocha*: straipsnių rinkinys. Vilnius, 2017.
- [82] JANULAITIS, Augustinas. Kęstutis Marienburgo pilyje ir jo pabėgimas iš ten (1361). *Praeitis*, 1930, t. 1, p. 64–93.
- [83] JASAS, Rimantas. Strėvos mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 22. Vilnius, 2012, p. 594.
- [84] JASAS, Rimantas; JUČAS, Mečislovas; MALIŠAUSKAS, Jurgis. Rūdavos mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 20. Vilnius, 2011, p. 385–386.
- [85] JASAS, Rimantas; MATULEVIČIUS, Algirdas. Skuodo mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 22. Vilnius, 2012, p. 43.
- [86] JÓŹWIAK, Sławomir; KWIATKOWSKI, Krzysztof; SZWEDA, Adam; SZYBKOWSKI, Sobiesław. *Wojna Polski i Litwy z Zakonem krzyżackim w latach 1409–1411*. Malbork, 2010.
- [87] JUČAS, Mečislovas. *Žalgirio mūšis*. 2 pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius, 1999.
- [88] Karusės mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 9. Vilnius, 2006, p. 513.
- [89] KAUSLER, F. von. *Wörterbuch der Schlachten, Belagerungen und Treffen aller Völker, nach den Quellen bearbeitet*. Ulm, 1829, Bd. 3; Ulm, 1833, Bd. 4, Abt. 1–2.
- [90] KEEN, Maurice. *The Laws of War in the Late Middle Ages*. New York: Routledge, 2016.
- [91] KRAKOWSKI, Stefan. Region kielecki jako teren najazdów drugiej połowie XIII wieku. *Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego*, 1973, t. 8, s. 183–208.
- [92] KUCZYŃSKI, Stefan M. *Wielka wojna z Zakonem krzyżackim w latach 1409–1411*. Wyd. Nowe. Warszawa, 1960.
- [93] LATKOWSKI, Juliusz. *Mendog król Litewski*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1892.
- [94] *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 8. Vyr. red. J. Zinkus. Vilnius: Mokslas, 1981.
- [95] *Lietuvių kalbos žodynas*. T. 8. Atsak. red. J. Kruopas. Vilnius: Mintis, 1970.
- [96] *Lietuvių karas su kryžiuočiais*. Red. J. Jurginis. Vilnius: Mintis, 1964.
- [97] *Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka. Kaunas, 1936.
- [98] Lietuvos metraščių Trumpasis sąvadas. *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*. Vert. A. Jovaišas. Vilnius, 1996.
- [99] *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*. Vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. Jasas. Vilnius, 1971.
- [100] Lietuvos Respublikos atmintinų dienų įstatymas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41597/asr>>.
- [101] *Livländische Reimchronik mit Anmerkungen, Namensverzeichniss und Glossar*. Hereausgegeben von Leo Meyer Paderborn. Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, 1876.
- [102] LOHMEYER, Karl. *Zur altpreussischen Geschichte: Aufsätze und Vorträge*. Gotha, 1907, S. 77–92.
- [103] ŁOWMIAŃSKI, Henryk. *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*. T. 1. Wilno, 1931.
- [104] MARBURG, Wigand von. *Die Chronik. Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1863, Bd. 2, S. 429–662.
- [105] MARBURGIETIS, Vygandas. *Naujoji Prūsijos kronika*. Vertė R. Jasas. Vilnius: Vaga, 1999.
- [106] MATULEVIČIUS, Algimantas. Klaipėdos mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 10. Vilnius, 2006, p. 217.
- [107] MAŽEIKA, Rasa. Durben, Battle of (1260). *The Crusades. An Encyclopedia*. Ed. Alan V. Murray. Santa Barbara, Calif. [et al.]: ABC-CLIO, 2006, Vol. 2, p. 368.
- [108] *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Parengė ir vertė D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis (ats. sud.), R. Petrauskas. Vilnius, 2005.
- [109] MURRAY, Alan V. Saule, Battle of (1232). *The Crusades. An Encyclopedia*. Ed. Alan V. Murray. Santa Barbara, Calif. [et al.]: ABC-CLIO, 2006, Vol. 4, p. 1077.

- [110] NADOLSKI, Andrzej. *Grunwald 1410*. Łódź, 1993 (Wyd. 2. Warszawa, 1996).
- [111] NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Gediminas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989.
- [112] PARAVICINI, Werner. *Die Preussenreisen des europäischen Adels*. T. 2. Sigmaringen: Jan Thobcke Verlag, 1995.
- [113] PASZKIEWICZ, Henricus. *Regesta Lithuaniae: ab origine usque ad Magni Ducatus cum Regni Poloniae unionem*. T. 1: Tempora usque ad annum 1315 complectens. Varsoviae, 1930.
- [114] POSILGE, Johann von. *Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419)*. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1866, Bd. 3, S. 13–388.
- [115] PRIETZEL, Malte. *Kriegführung im Mittelalter: Handlungen, Erinnerungen und Bedeutungen*, 2006.
- [116] RAULINAITIS, Zigmas. *Grobio ir naikinimo žygis*. Brooklyn: Karys, 1979.
- [117] RAULINAITIS, Zigmas. *Keturi frontai: XII amžius lietuvių karinėje istorijoje*. Brooklyn: Karys, 1982.
- [118] RAULINAITIS, Zigmas. *Lietuvos raiteliai*. Kn. 1: Kunigaikščių sąjunga. Brooklyn: Karys, 1985.
- [119] RAULINAITIS, Zigmas. *Lietuvos raiteliai*. Kn. 2: Kelias į sostą (XIII amžiaus vidurys, Mindaugo laikai). Brooklyn: Karys, 1987.
- [120] RAULINAITIS, Zigmas. *Lietuvos raiteliai*. Kn. 3: Karaliaus karai (XIII amžiaus vidurys, Mindaugo laikai). Brooklyn: Karys, 1990.
- [121] RAULINAITIS, Zigmas. *Lietuvos raiteliai*. Kn. 4: Karaliaus palikimas. Vilnius: Kardas, 1996.
- [122] RAULINAITIS, Zigmas. *Lietuvos raiteliai*. Kn. 5: Pakeliui į galią. Vilnius: Protėvių kardas, 1999.
- [123] RENNERT, Johann. *Livländische Historien*. Herausgegeben von Richard Hausmann und Konstantin Höhlbaum. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht's Verlag, 1876.
- [124] ROWELL, S. C. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*. Iš anglų kalbos vertė O. Aleksa. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- [125] ROWELL, Stephen C. Ne visai priimtinos kautynės: ką byloja šaltiniai apie 1399 m. mūsų ties Vorsklos upe? *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2008, t. 1, p. 67–89.
- [126] STEPINŠ, P. *Durbes kauja*. Rīga, 1967.
- [127] STRYKOWSKI, Maciej. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*. T. 1. Warszawa: Gustaw Leon Glücksberg, 1846.
- [128] SUŽIEDĖLIS, Simas. Šventosios kautynės. *Lietuvių enciklopedija*. T. 30. Boston, 1964, p. 235–237.
- [129] ŠABULDO, Feliks. *1362 m. Mėlynųjų Vandenų mūšio šiuolaikinė mokslinė interpretacija = Синеводська битва 1362 р. у сучасній науковій інтерпретації*. Vilnius, 2012.
- [130] Šiaulių mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 23. Vilnius, 2013, p. 113–114.
- [131] Ten Medieval Battles That Changed the World. Prieiga per internetą: <<https://www.medievalists.net/2018/11/ten-medieval-battles-changed-world>>.
- [132] URBONAS, Oskaras. *1410 metų karas su kryžiuočiais ir Žalgirio mūšis: Žalgirio pergalės 550 metų sukaktį paminėti*. Brooklyn, 1960.
- [133] VARAKAUSKAS, Rokas. Kautynės ties Ašerade (1279 m.) (Iš lietuvių kovų prieš Livonijos ordina XIII a.). *Istorija*, 1963, t. 4, p. 123–134.
- [134] VARAKAUSKAS, Rokas. Ledo mūšis ties Karūzu 1270 m. (Iš lietuvių kovų prieš Livonijos ordina XIII a.). *Istorija*, 1962, t. 3, p. 147–156.
- [135] VITODURANUS, Johannes. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1863, Bd. 2, S. 737–741.
- [136] Vorsklos mūšis. *Lietuvių enciklopedija*. T. 34. Boston, 1966, p. 537–538.
- [137] WARTBERGE, Hermani de. *Chronicon Livoniae*. Herausgegeben von E. Strehlke. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1863, Bd. 2, S. 9–116.
- [138] ZABIELA, Gintautas. Mūšių vietų archeologija. *Pabaisko mūšis ir jo epocha: straipsnių rinkinys*. Vilnius, 2017, p. 269–280.

- [139] ZABIELA, Gintautas. Viduramžių mūšių vietų Lietuvos teritorijoje archeologinis aspektas. *1260-iejų: Durbės mūšio kontekstai*. Telšiai, 2016, p. 37–48.
- [140] ZEĻENKOVŠ, A. Durbes kauja 1260. gada 13. jūlijā. Kuršu lomas atainojums vēstures avotos. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Rīga, 2002, III sējums, p. 8–17.
- [141] Žalgirio mūšis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 25. Vilnius, 2014, p. 647–649.
- [142] *Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos*. Atsakingasis redaktorius ir sudarytojas K. Zikaras. 2 patais. leid. Vilnius, 2013.
- [143] БАРАНАЎСКАС, Томас. Ашэрадэнская бітва 1279. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 1. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2005, с. 269–270.
- [144] БАРАНАЎСКАС, Томас. Медніцкая бітва 1320. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2006, с. 283.
- [145] БЕЛЫ, Алесь. Тросненская бітва 1368. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2006, с. 668.
- [146] БОДРИХИН, Николай Георгиевич. *400 сражений Руси: Великие битвы русского народа*. Москва, 2009.
- [147] БОХАН, Юрась. Грунвальдская бітва 1410. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 1. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2005, с. 554–555.
- [148] БАЛАХАНОВІЧ, Анатоль. Крутагорская бітва. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2006, с. 148–149.
- [149] ВАРОНІН, Васіль. Вількамірская бітва 1435. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 1. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2005, с. 440.
- [150] ВЕНКОВ, А. В.; ДЕРКАЧ, С. В. *Великие полководцы и их битвы*. Ростов н/Д, 1999, с. 288–300.
- [151] ГАГУА, Руслан. *Грюнвальд в источниках: „Хроника конфликта Владислава, короля Польши, с крестоносцами в год Христов 1410“*. Пинск, 2009.
- [152] Ипатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Т. 2. Санкт Петербург, 1908.
- [153] КАЛІДЗІНСКІ, Лявон. Магілянская бітва 1284. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2006, с. 254.
- [154] Лаврентьевская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Т. 1, вып. 2: Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку. Изд. 2. Ленинград, 1927.
- [155] НАСЕВИЧ, Вячаслаў. Бітва на Ворскле 1399. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 1. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2005, с. 334.
- [156] *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. Под ред. и с предисл. А. Н. Насонова. Москва; Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950.
- [157] НОВІКАЎ, Ягор. Бітва на Дурбе 1260. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 1. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2005, с. 335.
- [158] НОВІКАЎ, Ягор. Рудаўская бітва 1370. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2006, с. 515.
- [159] ПАЗДНЯКОЎ, Валерый. Каруская бітва 1270. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2006, с. 61.
- [160] *Псковские летописи*. Вып. 1. Приготовил к печати А. Насонов. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1941.
- [161] *Псковские летописи*. Вып. 2. Приготовил к печати А. Насонов. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1955.
- [162] Рогожский летописец. *Полное собрание русских летописей*. Т. 15, вып. 1. Петроград, 1922.
- [163] РУСИНА, Олена. Київська виправа Гедими́на (Текстологічний аспект проблеми). *Записки*

Наукового товариства імені Шевченка. Т. 230. Львів, 1996, с. 147–157.

[164] САГАНОВІЧ, Генадзь. Бітва каля Сініх Вод 1362. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 1. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2005, с. 333.

[165] САГАНОВІЧ, Генадзь. Бітва на Стрэве 1348. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 1. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2005, с. 335.

[166] САГАНОВІЧ, Генадзь. Мсціслаўская бітва 1386. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2006, с. 322.

[167] Саўлеская бітва 1236. *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2. Мінск: “Беларуская энцыклапедыя”, 2006, с. 554.

[168] Симеоновская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Т. 18. Санкт Петербург, 1913.

[169] Софийская первая летопись. *Полное собрание русских летописей*. Т. 5. Санктпетербург, 1851.

[170] Супрасльская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Т. 35. Москва: Наука, 1980.

[171] ФЕННЕЛ, Джон. *Кризис средневековой Руси: 1200–1304*. Москва: Прогресс, 1989.

[172] ХОРУЖЕНКО, Олег. Первая Литовщина в летописной статье 1368 г. *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2009, t. 2, p. 33–41.

[173] ХРУСТАЛЕВ, Д. Г. *Северные крестоносцы. Русь в борьбе за сферы влияния в Восточной Прибалтике XII–XIII вв.* Т. 1. Санкт-Петербург, 2009.

[174] ЧЕРКАС, Борис. *Синьоводська битва 1362 року: історичний нарис*. Київ, 2012.

TOMAS BARANAUSKAS

Battles in the History of Medieval Lithuania

Summary

Battles are defined as military encounters involving formations sufficient to act under their individual banners. These can be armies of individual dukes or counties or lands. The minimal threshold for a military encounter to be defined as a battle is that it should involve not fewer than 300 combatants on each side. Smaller encounters are defined as skirmishes. Historical significance of a battle should be assessed taking into account its impact on further military and political developments. Any battle having a significant impact on the context of the nearest decade should be viewed as decisive.

In the history of Lithuania, the period of 1203–1435 was a time of great medieval battles. Their abundance was determined by two warfare fronts, namely, the Lithuanian war against the Teutonic Order and the expansion to the Ruthenian lands. Out of 45 battles of the above-mentioned period reviewed in this paper, 27 were fought against the Teutonic Knights and the Livonian Brothers of the Sword (four against the latter), fourteen in the Ruthenian lands and for the Ruthenian lands (against the Ruthenians and the Tatars), two against the Poles, and two were battles of domestic feuds. Incidentally, although the statistics of the Ruthenian front looks rather modest, the warfare was hardly less intense than the one with the Teutonic Knights, as the available source material on these fights is much more fragmentary.

The paper outlines ten battles which can be identified as decisive. These are the battles of Saulė (1236), Durbe (1260), Aizkraukle or Ascheraden (1279), Garuozas (1287), Medininkai (1320), Strėva (1348), Blue Waters (1362), Vorskla (1399), Tannenberg (1410), and Pabaiskas (1435). Many of them have received a lot of

attention in the historiography; however, the battles of Garuoza, Medininkai and, partly, even Aizkraukle are still neglected.

Besides that, it should be admitted that the impact of certain battles is hard to evaluate due to the shortage of data. These are the battles of Ropaži (1205), Usvyaty (1226), Toropec-Usvyaty (1245), Protva-Zubtsov (1249 m.), and Irpen (1323 m.); they carry attributes of decisive battles, too.

Although historiography tends to concentrate on victories, almost half of the reviewed battles (namely, twenty) were lost by the Lithuanians, including two decisive battles of Strēva and Vorskla. These two incurred a major damage to the situation of the Lithuanian state. Hence, although the Lithuanian state managed to maintain the upper hand in the fights of the thirteenth to the fifteenth centuries, it was far from easy, and painful defeats were part of the deal (see Table 5).

Eleven of the reviewed battles took place within the territory of modern Lithuania and may be subject to archaeological research. However, the precise location can be identified only in two cases (Pabaiskas in 1435 and Palanga in 1372) and, in two other cases (Strēva in 1348 and Rudamina in 1394), the locations can be established within a certain range of certainty. Regarding the locations of other battles, which so far have been identified only approximately and often inaccurately, hypotheses can be raised and proved or rejected using methods of archaeological research. As for the battles that took place outside Lithuania, archaeological research should probably concentrate on the ones that happened near or on the ice of well-identified lakes (Usvyaty in 1226 and 1245, Zhizhitsa in 1245, and Kotelno in 1426 in Russia, and Nebel in 1262 in Ukraine), as such sites may preserve some sunk medieval munitions.

Keywords: medieval warfare, Lithuanian battles, fights with the Teutonic Order, expansion to the Ruthenian lands